UTISGAD

International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies

ISSN: 2791-6987

Volume (Cilt) : 4 Issue (Sayı) : 1 Year (Yıl) : 2024

www.utisgad.org.tr - www.sitso.org.tr

INTERNATIONAL JOURNAL OF COMMERCE, INDUSTRY AND ENTREPRENEURSHIP STUDIES (UTISGAD)

Double-blind peer reviewed, open-access, online and scholarly journal

UTISGAD
International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies
ISSN: 2791-6987

International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies, *(Utisgad Journal)* is a double-blind peer reviewed, open-access, online and scholarly journal financed by **Silifke Chamber of Commerce and Industry (SITSO)** which is a member of **Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (TOBB)**. Utisgad Journal is committed to a high quality, efficient review process with a first round response time of typically less than two months. Utisgad Journal adopts at fast review and publication process. Article Submission System is used within the journal website and submission/review process is carried out by the Utisgad Journal online reviewer system.

The Journal is published biannually in July and December. It aims to publish original and outstanding studies written in English and Turkish Languages, to convey the latest developments and researches within the related fields towards the scientists and to the readers. It is a multi-disciplinary journal published as annually in order to improve knowledge and understanding of commerce, industry, entrepreneurship perception and innovation capabilities of the new entrepreneurs. The Journal particularly welcomes contributions from early-career researchers. The Journal covers all the main and subfields of business and management researches within social sciences and especially focuses on business administration and entrepreneurship. The Journal is also involved in both experimental and theoretical studies on the subject area of entrepreneurship and innovation capabilities. The Journal does not charge for any article submissions or for processing. Submission of an article implies that the work described has not been published previously and it is not under consideration for publication elsewhere. All the responsibilities for the article belongs to the authors. The publications of papers are selected through double peer reviewed to ensure originality, relevance and readability.

Contact Us

* **Address:** Silifke Ticaret ve Sanayi Odası, Utisgad Journal Editörlüğü, Camikebir Mahallesi Mefkure Sokak No:2 Silifke/Mersin/Türkiye
*** Phone:** +90 (324) 714 10 38 | Fax: +90 (324) 714 44 83
*** E-Mail:** editor@utisgad.org

Reporsitory of Utisgad Journal including previous issues is available on the website: https://utisgad.org/

EDITORIAL BOARD[1]

EDITOR-IN-CHIEF

- **Assoc. Prof. Dr. Muhammet SAYGIN** - Mersin University, Türkiye
  ORCID: 0000-0002-7871-0235 | msaygin@mersin.edu.tr

FIELD EDITORS

- **Prof. Dr. Mustafa BEKMEZCİ** - National Defence University, Türkiye
  ORCID: 0000-0002-1206-690X | mbekmezci@kho.msu.edu.tr
- **Assoc. Prof. Dr. Arzu GÜRDAL** - Süleyman Demirel University, Türkiye
  ORCID: 0000-0002-8876-1503 | arzugurdal@sdu.edu.tr
- **Assoc. Prof. Dr. Hatice KILINÇ** - Süleyman Demirel University, Türkiye
  ORCID: 0000-0002-4443-2564 | haticebaysal@sdu.edu.tr
- **Assoc. Prof. Dr. Metin OCAK** - Toros University, Türkiye
  ORCID: 0000-0002-1142-3661 | metin.ocak@toros.edu.tr
- **Asst. Prof. Dr. Esra ÖZTÜRK -** Ankara Medipol University, Türkiye
  ORCID: 0000-0001-7463-088X | esra.ozturk@ankaramedipol.edu.tr
- **Asst. Prof. Dr. Gaye ONAN** - Mersin University, Türkiye
  ORCID: 0000-0001-6302-5211 | gayeonan@mersin.edu.tr
- **Asst. Prof. Dr. Wasim Ul REHMAN**- University of the Punjab, Pakistan
  ORCID: 0000-0002-9927-2780| wasimulrehman@yahoo.com

ASSISTANT EDITORS

- **Dr. Ecem ÖZHAN** - Toros University, Türkiye
  ORCID: 0000-0003-1528-9460 | ecem.ozhan@toros.edu.tr
- **Res. Asst. Toprak Ferdi KARAKUŞ** - Çağ University, Türkiye
  ORCID: 0000-0002-5041-2009 | toprakkarakus@cag.edu.tr
- **Lect. Bedriye ULUÇAY** - Toros University, Türkiye
  ORCID: 0000-0003-1746 957X | ulucaybedriye@gmail.com
- **Lect. Kevser Ezgi KAYNAR** - Mersin University, Türkiye
  ORCID: 0000-0003-1242-7792 | kevserezgikaynar@gmail.com

1 Please note that even if the submissions are accepted by the reviewers, manuscripts are not published unless approved by the editorial board. As stated within the scope of publication all the legal, ethical and scientific obligations belong to the authors.

CORPORATE REPRESENTATIVES

M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU	President of the Executive Board, Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye
Nurettin KAYNAR	President of the Executive Board, Silifke Chamber of Commerce and Industry
Yıldırım BAYDAR	General Secretary, Silifke Chamber of Commerce and Industry
Abdulbaki UYSAL	President of the Assembly, Silifke Chamber of Commerce and Industry
Erdin SOY	Vice President of the Executive Board, Silifke Chamber of Commerce and Industry
Hüseyin KASAP	Member of the Executive Board, Silifke Chamber of Commerce and Industry
Mustafa UYSAL	Member of the Executive Board, Silifke Chamber of Commerce and Industry
Osman TUĞRAN	Member of the Executive Board, Silifke Chamber of Commerce and Industry
Ali IŞIK	Member of the Executive Board, Silifke Chamber of Commerce and Industry
Alp KADIOĞLU	Member of the Executive Board, Silifke Chamber of Commerce and Industry

SCIENTIFIC BOARD & REVIEWERS

Prof. Dr. A. Asuman AKDOĞAN	Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Aleksandra LASKOWSKA-RUTKOWSKA	Lazarski University, Poland
Prof. Dr. Alma BANGAYAN-MANERA	Cagayan State University, Philippines
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA	Afyon Kocatepe University, Türkiye
Prof. Dr. Cem TANOVA	Eastern Mediterranean University, Turkish Republic of Northern Cyprus
Prof. Dr. Duygu KIZILDAĞ	İzmir Demokrasi University, Türkiye
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ	Bandırma Onyedi Eylül University, Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan EKİZ	Team University, Uzbekistan
Prof. Dr. Fuat ÖNDER	Bodrum Chamber of Commerce, Türkiye
Prof. Dr. Hakan AKDAĞ	Mersin University, Türkiye
Prof. Dr. Himmet KARADAL	Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ	Aydın Adnan Menderes University, Türkiye
Prof. Dr. İlhan EGE	Mersin University, Türkiye
Prof. Dr. Meltem ONAY	Onbeş Kasım Kıbrıs University, Turkish Republic of Northern Cyprus
Prof. Dr. Mustafa BEKMEZCİ	Toros University, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ	Osmaniye Korkut Ata University, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa TÜMER	Eastern Mediterranean University, Turkish Republic of Northern Cyprus
Prof. Dr. Mostafa RAHIMNEJAD	Babol Noshirvani University of Technologhy, Iran
Prof. Dr. Nedim YÜZBAŞIOĞLU	Akdeniz University, Türkiye
Prof. Dr. Nejat ERK	Çukurova University, Türkiye
Prof. Dr. Nurullah GENÇ	Central Bank of the Republic of Türkiye (TCMB)
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ	TOBB University of Economics & Technology, Türkiye
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF	Giresun University, Türkiye
Prof. Dr. Ruziye COP	Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye

Prof. Dr. Salih GÜNEY	İstanbul Aydın University, Türkiye
Prof. Dr. Serkan Yılmaz KANDIR	Çukurova University, Türkiye
Prof. Dr. Şükrü AKDOĞAN	Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Veclal GÜNDÜZ	Bahçeşehir Cyprus University, Turkish Republic of Northern Cyprus
Prof. Dr. Vijay Anant ATHAVALE	Panipat Institute of Engineering & Technology, India
Assoc. Prof. Dr. Anastasiia PANDAS	Odessa State Academy of Civil Engineering and Arc., Ukraine
Assoc. Prof. Dr. Arzu GÜRDAL	Süleyman Demirel University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dorien KARTIKAWANGI	Atma Jaya Catholic University of Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Duygu HIDIROĞLU	Mersin University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahri ÖZSUNGUR	Mersin University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. F. Serkan SAY	Mersin University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Gülbeniz AKDUMAN	İstanbul Bilgi University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Hatice KILINÇ	Süleyman Demirel University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Kürşad SAYIN	Selçuk University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. M. Halit YILDIRIM	Aksaray University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. M. Yılmaz İÇERLİ	Aksaray University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Metin OCAK	Toros University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Naci EFE	International University of Goražde, Bosnia and Herzegovina
Assoc. Prof. Dr. Mohammad ABUBAKAR	Antalya Bilim University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Muhammet SAYGIN	Mersin University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ömer Okan FETTAHLIOĞLU	Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sema POLATÇI	Tokat Gaziosmanpaşa University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU	Uşak University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Şerafettin ERTEN	Uşak University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Tolga GÖK	Selçuk University, Türkiye

Assoc.Prof. Dr. Tuba TOMBULOĞLU	Mersin University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Velika KUNEVA	Agricultural University Plovdiv, Bulgaria
Asst. Prof. Dr. Anıl KALE	Mersin University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Abdullah Oktay DÜNDAR	Necmettin Erbakan University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Aslı KAYA	İstanbul Gelişim University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Belis GÜLAY	Maltepe University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Dilara Berrak TARHAN	Ankara Medipol University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Ender GÜRGEN	Mersin University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Esra ÖZTÜRK	Ankara Medipol University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Ezgi AKAR	University of Wisconsin-eau claire, USA
Asst. Prof. Dr. Gaye ONAN	Mersin University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Hakimeh GHORBANI	Babol University of Medical Sciences, Iran
Asst. Prof. Dr. Labiba SHEIKH	University of the Punjab, Pakistan
Asst. Prof. Dr. Leyla İÇERLİ	Aksaray University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Menekşe ŞAHİN KARADAL	Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye
Asst. Prof. Dr. Sadia FAROOQ	University of the Punjab, Pakistan
Asst. Prof. Dr. Wasim Ul REHMAN	University of the Punjab, Pakistan
Dr. Aysun BOZANTA HAKYEMEZ	Ryerson University, Canada
Dr. AIT LHASSAN IMAD	Abdelmalek Essaadi University, Morocco
Dr. Ecem ÖZHAN	Toros University, Türkiye
Dr. Evren DİNÇER	Aksaray Municipality
Dr. Md Ekram HOSSAIN	Hohai University, Nanjing/China
Dr. Niyungeko ANTOINE	Elan Consult, Bujumbura-Burundi
Dr. Yasaman ABASOVA	Azerbaijan Tourism and Management University, Azerbaijan

PEER-REVIEW AND PUBLICATION PROCESS

The journal adheres to a double-blind peer reviewing policy in which the identity of both the reviewer and author are concealed from both parties unless this proves impossible because of extensive self-citation or other identifying features in the text. The journal is published online biannually in July and December and covers the studies carried out within the field of Social Sciences.

Editorial Review Process: All manuscripts are reviewed initially by the **pre-editors** and only those papers that meet the scientific and editorial standards of the journal, and fit within the aims and scope of the journal, will be sent for outside review.

Peer Review Process: Each manuscript is reviewed by at least two referees. Authors might be requested to suggest the names, affiliations and contact information of two qualified but independent reviewers who may be suitable to serve as voluntarily. The recommended referees should come from different institutions. The Editors are under no obligation to use all or any of these individuals as reviewers. Please be aware of any conflicts of interest when recommending reviewers. Examples of conflicts of interest are included *(but are not limited to)* the below:

- The reviewer should have no prior knowledge of your submission.
- The reviewer should not have recently collaborated with any of the authors.
- Reviewer nominees from the same institution as any of the authors are not permitted.

Publication Process: The manuscripts sent to the journal by the authors are evaluated in terms of compliance with the journal template, similarity rate and compliance with the journal subject/scope at the **pre-editorial** stage. Editors may decide to accept or reject at this stage; In addition, the author can withdraw his publication at this stage. The work, which passes the preliminary controls, is taken to the publication evaluation stage. The work is peer-reviewed by at least 2 referees. As a result of the reviewers' evaluations, the author of the manuscript must make the necessary corrections within 15 days. The work that makes the corrections given by the reviewer and receives positive feedback is included in the publication process. The work is re-examined by the editors and technical editors within the framework of grammar and spelling rules, and is taken into layout processes for publication. At the last stage, the approval for publication is obtained from the author of the work and sent for publication. The journal publishes 2 issues per year. The process of acceptance and publication of the publication takes between 3-4 months with the first application of the author.

For the authors, the followings steps are followed:

- Authors read the pages within **"Author Guidelines"** menu carefully.
- Authors ensure that they are submitting to the most suitable journal and your manuscript is accurate and readable.
- Authors submit their manuscripts within "**Submit an Article**" link.
- After the manuscript is uploaded to the system, the relevant information is given to the author(s) by e-mail.
- First, manuscripts are reviewed initially at the **pre-editorial** stage. The papers, which pass the preliminary controls, are taken to the publication evaluation stage
- Manuscript are checked through plagiarism checkers. *(iThenticate)* If the manuscript has a similarity rate of more than %20, authors are informed that the paper is rejected.
- When the article is found suitable in terms of form and content, it is sent to the members of the Scientific Board and Reviewers for double-blind peer-review process. The paper is peer-reviewed by at least 2 referees.
- Based on double blinded peer review reports, editors take decision to accept or reject the paper or editor can take decision of re-submission of manuscript after suggested changes. If the article is accepted after the final evaluation, an e-mail is sent to the author within a few days regarding the acceptance of the paper.
- It is foreseen that the whole process will be completed within a period of 3-4 months.
- All the details about the publication and peer-review is explained within the, **Article Submission and Publication Workflow.**

ARTICLE PROCESSING CHARGE

UTISGAD **does not charge** for any article submissions or for processing. The publication costs for *International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies (Utisgad Journal)* are covered by Silifke Chamber of Commerce and Industry (SITSO) so **authors do not need to pay any article-processing & publication charge.**

ARTICLE SUBMISSION PROCESS

The journal accepts the papers only through the article submission system. Article Submission Process should be read by the authors carefully. It is recommended to out the **Article Submission and Publication Workflow.**

OPEN ACCESS POLICY

Open Access Policy is applied in **International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies** *(Utisgad Journal)*

The journal adheres open access policy including the practice of making a work available online free of charge and removing permission barriers that is typically granted through a Creative Commons (CC) licence.

International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies *(Utisgad Journal)* © 2023 is licensed under CC BY-NC 4.0 Attribution.

You can check the organization signatures by following this link.

The BOAI is a statement of principle, a statement of strategy, and a statement of commitment. The initiative was signed by the Budapest participants and thousands of individuals and organizations from around the world who represent researchers, universities, laboratories, libraries, foundations, journals, publishers, learned societies, and kindred open-access initiatives.

For an institution, signing means a commitment to open access by supporting institutional self-archiving and/or open-access-journals.

PRESERVATION POLICY

Published articles of Utisgad Journal are deposited both in **Turkish National Library**, **Silifke Chamber of Commerce and Industry servers** and **Utisgad Journal Archive System** in terms of long-term preservation of the articles. Digital preservation involves a series of processes and actions designed to ensure the long-term accessibility and dissemination of information currently available in digital formats. The preservation policy of Utisgad Journal comprises the following strategies:

1. **Website Archiving:** All electronic content, including website content and manuscripts, is stored in different locations. **The primary server** hosts the content online and allows readers to access it. Simultaneously, a **backup of the same content** is preserved on other servers. In the event of a server failure, these alternative resources can be activated, and the website is expected to be available again within 2 hours.

2. **Abstracting/Indexing Services:** The journal's Abstracting/Indexing services retain crucial information about articles. Additionally, some of these services also archive metadata and electronic versions of the articles. This enables the scientific community to access copies of the articles through these systems as an alternative to traditional journals. All the articles published are also stored and shared as open access in Zotero, Academia and Google Scholar systems.

3. **Author Self-Archiving Policy:** Authors are granted permission and encouraged to post their articles on personal and institutional websites following publication. However, they must include complete bibliographic details and a link to the original publication to ensure proper attribution.

COPYRIGHT LICENCE

International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies © 2023 is licensed under CC BY-NC 4.0 International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies applies the Creative Commons Attribution Non-Commercial License (CC BY-NC 4.0) to the articles published in the journal. This license requires that reusers give credit to the creator. It allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, for noncommercial purposes only. The license allows unrestricted download, reuse, reprint, modification, distribution and copy of the articles without the permission from the author(s) or the publisher **provided the original author(s) and source are cited** (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) As the copyright licence indicated above, the authors retain the copyright and full publishing rights without restrictions

PUBLICATION ETHICS

The ethics and rules defined by editorial committee of International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies (Utisgad Journal) is based on ***rules*** defined by Committee on Publication Ethics. In this context, it is expected to follow the instructions explained below and take the responsibility account from all stakeholders of the journal:

Editors' Ethical Responsibilities

- Editors should respect intellectual property rights while evaluating works and should strive for qualified and rapid progress of the evaluation and publication processes of the work.
- The process steps of the work evaluation processes should be published openly and transparently.
- It should be ensured that the process of evaluation and publication of the work is qualified and fast.
- Editors should appoint referees impartially in accordance with scientific evaluation principles and provide an environment of free thought.

- It is expected that the journal will bring together many academicians who are experts in different fields, and that the editors will expand the scientific committee pool of the journal by reaching these academics and inviting them to the journal.
- In order to make the work of the authors easier in the publication process in the journal, the editors should share a list containing the writing rules of the journal.
- Every step in the evaluation process of the work sent to the journal should be shared with the owner of the work. When a positive or negative decision is made about the work, this information should be shared with the owner of the work in detail and scientifically evaluated.
- In accordance with the principle of double-blind peer refereeing, the names and information of the authors and referees should be kept confidential and should not be shared.

Reviewers' Ethical Responsibilities

- Reviewers should accept peer-reviewing the studies that fall within their field of study and expertise. In order to the evaluation to be carried out effectively and accurately, it is very important that the reviewers accept the peer-review for the works that they trust in their competence.
- In accordance with the principle of blind peer-review process, reviewers must keep their identities confidential. In addition, the reviewers should not reach information about the owners of the works they evaluate; otherwise, they should not evaluate the works of which they have knowledge about their authors, or they should terminate the task regarding the evaluated work and immediately contact the editors.
- The stages in the evaluation process must be completed within the given time.
- Reviewers are expected to approach the works they evaluate with an impartial and unbiased perspective.
- At the end of the evaluation, the reviewers should share their reports which they prepared in a scientific and explanatory language with the editors.

Authors' Ethical Responsibilities

- Authors confirm that the submission has been submitted solely here and is not published, in press, or submitted elsewhere.
- Authors confirm that all the research meets the ethical guidelines, including adherence to the legal requirements of the study country.
- Authors confirm that they have prepared a complete text minus the title page, acknowledgements, and any running headers with author names, to allow blinded review.
- Authors confirm that submission hasn't been submitted previously.

- Authors confirm to publish article as open access under a Creative Commons Attribution Licence. International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies (Utisgad Journal) © 2023 is licensed under CC BY-NC 4.0
- Authors confirm that ethical standards for publication exist to ensure high-quality scientific publications, public trust in scientific findings, and that people receive credit for their ideas.

It is important to avoid:

- **Data fabrication and falsification:** Data fabrication means the researcher did not actually do the study but faked the data. Data falsification means the researcher did the experiment, but then changed some of the data.
- **Plagiarism:** Taking the ideas and work of other scientists without giving them credit is unfair and dishonest. Copying even one sentence from someone else's manuscript, or even one of your own that has previously been published, without proper citation is considered plagiarism—use your own words instead.
- **Multiple submissions:** It is unethical to submit the same manuscript to more than one journal at the same time. Doing this wastes the time of editors and peer reviewers and can damage the reputation of the authors and the journals if published in more than one journal as the later publication will have to be retracted.
- **Redundant publications:** This means publishing many very similar manuscripts based on the same experiment. Combining your results into one very robust paper is more likely to be of interest to a selective journal. Editors are likely to reject a weak paper that they suspect is a result of salami slicing.
- **Improper author contribution or attribution**: All listed authors must have made a significant scientific contribution to the research in the manuscript and approved all its claims. Don't forget to list everyone who made a significant scientific contribution, including students and laboratory technicians. Do not "gift" authorship to those who did not contribute to the paper.

Publisher's Responsibilities:

- Utisgad Journal provides free-online access to its contents. All stakeholders of the journal are independent of the publisher, and all processes related to publication are carried out independently of the publisher.
- The intellectual property rights of all stakeholders who contribute to the journal with their academic publications are reserved by Utisgad Journal.

INDEXING & ABSTRACTING

Utisgad Journal Indexing & Abstracting List

Index Copernicus – ICI Journals Master List
ERIH PLUS
EZB – Electronic Journals Library Elektronische Zeitschriften Bibliothek
ASOS Index
BASE – Bielefeld Academic Search Engine
J-Gate
Zenado
I2OR
Cosmos Impact Factor
Academic Resource Index – ResearchBib
Advanced Sciences Index
Eurasian Scientific Journal Index
CiteFactor – Academic Scientific Journals
Directory of Research Journals Indexing
General Impact Factor
Academia.edu
Google Scholar
Scientific Journal Impact Factor
Journal's Directory
Scientific Indexing Services
Directory of Open-Access Scholarly Resources

TABLE OF CONTENTS

Paper ID: UTISGAD-2024-4-1-1701 **Title: KRİZ YÖNETİMİ ÜZERİNE AKADEMİK BİR BAKIŞ: KRİZ YÖNETİMİNİN ÜNİVERSİTE SİSTEMİNE YANSIMASI VE TEZLERİN ROLÜ** **Authors:** Sibel DEMİRER YURDUGÜL & Seyhun YURDUGÜL	1-14
Paper ID: UTISGAD-2024-4-1-3004 **Title: ANALYZING THE DISTRIBUTION OF HEALTH HUMAN RESOURCES IN TÜRKİYE** **Author:** Tuğçe ŞİMŞEK	15-29
Paper ID: UTISGAD-2024-4-1-0906 **Title: SURİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN GERİDE BIRAKTIKLARI** **Author:** Fatma YEŞİL	30-43
Paper ID: UTISGAD-2024-4-1-0306 **Title: HANGİ KREDİ TÜRÜ ÜRETİMİ DAHA ÇOK DESTEKLİYOR: TİCARİ KREDİLER Mİ TÜKETİCİ KREDİLERİ Mİ?** **Author:** Bekir EREN	44-62

UTISGAD
International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies
ISSN: 2791-6987

Article ID:	UTISGAD-2024-4-1-1701	pp. 1-14
Article Type:	Research Article	
Received:	17.01.2024	
Accepted:	04.04.2024	
Copyright: CC BY-NC 4.0 | Checked by: iThenticate		
Open-Access Policy: BOAI has been applied.		
www.utisgad.org | www.sitso.org.tr | Article Link		

KRİZ YÖNETİMİ ÜZERİNE AKADEMİK BİR BAKIŞ: KRİZ YÖNETİMİNİN ÜNİVERSİTE SİSTEMİNE YANSIMASI VE TEZLERİN ROLÜ

Sibel DEMİRER YURDUGÜL[1] & Seyhun YURDUGÜL[2]

ÖZET

Kriz anları birimin önleme ve uyum kabiliyetinin en aza indiği veya yok olduğu anlar olarak tanımlanabilir. Beklenmedik durumlarda ortaya çıkabilecek krizlerin olumsuz sonuçlarını engelleyebilmek gerekir. Krizler doğal afetler sonucu, ekonomik şartların bozulması halinde, ürün/hizmet alan kişilerin şikayeti ile pandemi gibi küresel veya toplumsal ölçekli olaylar sonucu ortaya çıkabilir. Kriz yönetimi devlet ya da özel tüm kuruluşlarda uygulanabilir. Bu çalışmada YÖK Tez Kataloğu'ndaki, 1992-2023 tarihlerini kapsayan 292 adet tez taranmıştır. Bu tezlerin büyük bölümü üniversitelerin İşletme Ana Bilim Dallarında yürütülmüştür. Tezlerin 44 adedi Doktora, bir adedi Tıpta uzmanlık üzerine olup geri kalanı ise yüksek lisans tezidir. En çok tezin Marmara Üniversitesi'nde yürütüldüğü gözlenmektedir. 1990'lı yıllardaki tezler daha çok seyahat ve genel işletme sektöründe yoğunlaştığı, 2000'lerin başında daha çok deprem ve ekonomik kriz gibi Türkiye gündemini işgal eden konular, 2010 civarında diplomatik krizler ve 2020'li yıllarda ise başta COVID-19 ve yeni iletişim teknolojileri konularının baskın çalışıldığı görülmektedir. Kriz yönetimi konulu tezler çok azdır. Önem ve amaç olarak çalışma, özellikle kriz anında davranış, yönetim ve kolaylaştırıcı hareket kabiliyetinin kurumsal olarak etkinliğini sağlayarak bu konuda ilgili kuruluşlardaki görevli kişilere desteği hedeflemektedir. Farklı alanlardan örnek verilmesi suretiyle çalışma özgünlük kazanmıştır. Kriz yönetiminde sunulacak yenilikçi yaklaşımlar ile ayrıntılı bir katkı da sağlanacaktır. Sonuç olarak kriz anında nasıl davranılması gerektiği tüm kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi üniversitelerde daha etkin bir şekilde bilinmelidir ve bu durum tezler başta olmak üzere akademik çalışmalarla desteklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz yönetimi, Tez, Derleme
JEL Kodları: M11, L10

[1]*Dr., Müdür yardımcısı, MEB, Bolu-Türkiye, sibelyurdugul14@gmail.com, ORCID:0000-0002-3904-2748*
[2] *Prof. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Bolu-Türkiye, yurdugulseyhun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3652-9737*

AN ACADEMIC GLANCE ON CRISIS MANAGEMENT:THE REFLECTION OF CRISIS MANAGEMENT TO UNIVERSITY SYSTEM AND THE ROLE OF THESIS

ABSTRACT

The moments of crisis is defined as the minimization or loss of prevention and accordance ability of an unit. It is necessary to prevent the negative results of the crisis that may appear at unexpected moments. The crisis may appear as a result of events like natural disasters, disruption of economic conditions, the complaints of product/service taking people, global or society based conditions. The crisis management is applicable to governmental or private institutions. In this study, 292 thesis was screened out in Higher Education Board of Türkiye(YÖK) which covers the period of 1992-2023. Most of these thesis were supervised in the departments of Management. 44 of these thesis were Ph.D., one was Expertise in Medicine and the remaining is Master of Science. The most were supervised in Marmara University. The thesis in 1990s comprise travel and general management, in the beginning of 2000s the main topic covered the agenda of Türkiye such as earthquake and economic crisis, around 2010 diplomatic crisis and around 2020s mainly COVID-19 and new communication topics was studied. The thesis based on crisis management were found to be too few. The importance and aim of the study targets the support to the authorized people in related institutions with relevance to effective institutional behaviour, management and ease in mobility in crisis moment. Different examples were provided from different fields to specify the study. A detailed contribution will be provided by novel approaches in crisis management. As a result, like all institutions, the behavior in crisis management will be more effectively known in universities and this should be supported by academic studies, mainly by thesis.

Keywords: Crisis, Crisis management, Thesis, Evaluation.

JEL Codes: M11, L10

1. GİRİŞ

Kriz genel anlamda "yüksek önemde bir iş kesintisi" olarak tanımlanır. Üstüne tanımsal bir uzlaşı yoktur. Bir kuruluşun amaç ve fonksiyonunu genelde olumsuz etkileyip, ilaveten hayatını tehlikeye atan, ani ya da zamanla olan, dengeleri alt-üst eden ve acil müdahale isteyen gergin durumlar olarak da ifade edilebilir (Penpece ve Madran, 2015). Her kuruluşun veya örgütün kendi yapısına uygun bir kriz yönetim sistemi kurması, kriz sırasında çalışanların kendini tanıması ve yeteneklerini keşfedebilme olanağı sağlaması nedeniyle avantaj sağlayabilir. Bir krizi oluşturan ortam koşulları; dışsal ve içsel çevre, krizde yaşanabilecek olası örgütsel ve ferdi tepkiler, bazen krizi önleyici olduğu düşünülen yanlış davranışlar; krizi önleyici veya giderici yolda oluşan ilişkiler kriz sürecinde önem kazanmaktadır. Krizlerde nakit darlığı, satış düşüşleri, ani pazar değişiklikleri, uluslararası olumsuzluklar, yeni hükümet düzenlemeleri, kamu koşulları ile özel sektör arasında yaşanabilecek olumsuzluklar, örgütlerde bilgi kaynağı yetersizlikleri, bilgilerin güncellenmemesi ve iletişim sorunları gibi birçok etmen rol alabilmektedir (Asunakutlu vd., 2003). Bu çalışma, özellikle kriz sırasında davranış, yönetim ve kolaylaştırıcı hareket kabiliyetinin kurumsal olarak bütünleşmesi yoluyla bu konuda ilgili kuruluşlardaki görevli kişilere desteği amaç edinmiştir, ayrıca önem arz eden bir diğer husus farklı alanlardan örnek verilmesi suretiyle çalışmanın özgünlüğüdür. Makale kavramsal çerçevenin ifadesi, amaç ve yöntemi takiben bulguların yanı sıra tartışma ve sonuç kısımlarını içermektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çok farklı alanlarda kriz yönetimi konulu tezler ortaya çıkmıştır. Bu alanlar arasında tekstil (Meydan, 2005; Öztürk, 2003), kauçuk (Doğan, 2006), gıda (Turan, 2006), sağlık (Gül, 2010), dış politika ve güvenlik (Savaş, 2008) sayılabilir. Bazı tezler kriz yönetiminin yer aldığı birden fazla alanı içerebilmektedir. Örneğin, dış politika ve turizm bağlamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kriz yaşayabilmesine rağmen, ekonomik bakımdan turizm gelirleri ile ayakta kalabilen ülkelerden birisidir. Bu konuda yapılan "Turizmde kriz yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kriz yönetiminin ülke turizminin gelişimine etkileri" başlıklı tezde anket kullanarak ve beraberinde GZFT analizi yapılarak kriz yönetimi ile turizm arasında sağlam bir bağlantı kurulmuştur (Dallaryan, 2006). Diğer taraftan üniversiteler ile kriz yönetimi kavramları birlikte ele alındığında kampüste güvenliğin sağlanması, herhangi bir eylem ve protesto, bilgi-işlem odaklı kayıplar, maddi yetersizlik ve kayıplar, idareci ve öneme haiz personel kayıpları, personel arasındaki sorunlar, iş kazaları, iftira-dedikodu-gıybet vb., gereksiz beyanat ve söylentiler, örgütsel ve çalışanlara yönelik itibar kayıpları, terör, işyeri yıldırmaları ve şiddet, yolsuzluk, yangın ve salgın başlıca kriz kaynaklarıdır (Penpece ve Madran, 2015).

Üniversitelerde; farklı bir yarışcıl ortamın doğması, ücret ve sıralamalar gibi çoğu etmen onları, özel sektörde yer alan bir kuruluşlar tarzında davranışa itmektedir. Üniversitelerin giderek daha çok yayın ve çıktı üreten bir birim beklentisi ve bazı akademisyenlerde yayın

yapma sıklığı şeklinde hayata bakış tarzı bu kurumlardan yüksek beklentileri beraberinde getirmektedir. Hizmet sektörü içinde çok paydaşlı olarak yer alan üniversiteler kriz anında kırılgan yapı sergilemektedir. Bu bağlamda üniversitelerde yaşanabilecek muhtemel krizler, rekabet ortamından olumsuz etkilenebilir. Böyle bir ortamda güçlü iletişim yolu ile bir üniversite ayakta kalabilir. Dolayısıyla üniversitelerin kriz dönemlerinde gerçekleştirdikleri iletişim çabaları önem taşımaktadır (Penpece ve Madran, 2015). Belirsizlik ve acil durumlarda gelebilecek soruları yanıtlama özel sektörde olduğu gibi devlette de hayati önem taşımaktadır (Turan, 2006).

Hoştut'a (2019) göre kriz yönetimine ilişkin spesifik dergilerin en sık atıf alanlar arasında bulunmaması, üzerinde durulması gereken konuların başında gelmektedir. Kriz durumunda, krizden kaynaklanan olumsuzluğu en aza indirmek ya da krizi, krizin yaşandığı kuruluşun lehine çevirebilecek tarzda yönetmek avantaj sağlayabilmektedir. Kriz yönetiminde ön plana çıkan öğe, kriz sırasında kuruluşun başında bulunan yöneticinin kriz başlangıcında tahmini ve doğru yönetim kararlarını almasıdır (Asunakutlu vd., 2003).

Özellikle işletmeler ele alındığında küresel rekabet ile beraber geçmişten daha da fazla bir belirsizliğin yaşandığı günümüz koşullarında faaliyetlerini sürdürmek için yenilikçi yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Krizler bazen işletmeleri tehdit ederken bazen de onlara fırsatlar sunabilmektedir. Örneğin bir savaş sırasında bir şirket yalnızca veya ağırlıklı olarak savaşta mağdur duruma düşen tarafa ihracat yapıyorsa iflas durumuna dahi düşebilirken, başka bir şirket ise ambargoya maruz kalan tarafın boşalttığı alanda kısa bir sürede tedarikçi olarak yüksek kazanç elde edebilmektedir. Genel olarak krizin algılanış biçimi kamu kuruluşları veya örgütlerin varlığını devam ettirebilmeleri bağlamında da, krizin yol açabileceği tehlikelerden korunmaları ya da fırsatları değerlendirip zirveyi yakalamalarına bağlı olarak değişebilmektedir. Bunu sağlamak için de başlangıçta örgütlerde etkin bir kriz yönetim sistemi oluşturmak gereklidir. Fakat, kriz yönetim sistemi oluşturulsa da yalnız başına bu yeterli olmamakta, sistemde etkililik sağlayabilmek için yönetici becerisi ve sorumlulukları üstlenme kapasitesinin kamu veya özel kuruluşların üst yönetim kadrosunda olması önem taşımaktadır (Asunakutlu vd., 2003).

Şengün ve Küçükşen'e (2019) göre ülkemizin kamu yöneticisi potansiyeline insan kaynağı sağlayan kamu yönetimi ya da siyaset bilimi-kamu yönetimi bölümlerinde afetlerde farkındalığı arttırmaya yönelik, afetlerde çok boyutlu yöneticilik anlayışına zemin hazırlayabilecek bir içeriğe sahip bir müfredat bulunmamaktadır. Bazı üniversitelerde lisans programı olan veya ders olarak sunulan afet yönetiminde, afetin boyutları mutlaka düşünülmelidir. Etkin bir kriz yönetimi çalışmasının her bilim dalında yapılması gerekliliği, başta üniversiteler ve araştırma merkezlerinin önemli bir çalışma alanı olması gerektiği vurgulanmıştır (Yılmaz, 2008).

2.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada mevcut tez envanterine bakılarak üniversite bünyesinde meydana gelebilecek krizlere karşı önlem almanın yanı sıra kuruluştaki direnci arttırıp değişimi kendi içinde hızlıca uygulayabilme ve olası sorunların önceden belirlenip çözüm odaklı hareket edilmesine yönelik olası girişimler amaçlanmıştır. Çalışma, özellikle kriz anında davranış, yönetim ve kolaylaştırıcı hareket kabiliyetinin kurumsal olarak etkinliğini sağlayarak bu konuda ilgili kuruluşlardaki görevli kişilere desteği de hedeflemektedir. Bu yolla ilgili personel tecrübe kazanacak ve bu tecrübenin paylaşılması ile kriz bağlamında kurumsal kültür kavramı gelişecektir.

3. YÖNTEM

Belirli bir konuda iki ve üzerinde çalışmanın incelenmesine dayanan geleneksel derleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada YÖK Tez Kataloğu anahtar kelime olarak 'Kriz yönetimi', 'Kriz yönetimi KKTC' ve Kriz yönetimi Kıbrıs' kullanılıp taranarak kriz yönetimi ile ilgili 1992-2023 tarihleri arasında yapılmış 292 adet teze ulaşılmıştır. YÖK Tez Kataloğu 1992 ve sonrasındaki tezleri içerdiğinden 1992 yılı öncesinde YÖK Tez Kataloğuna kaydedilmiş kriz yönetimi ile ilgili hiçbir tez bulunmaktadır. Kriz yönetimi ile ilgili ilk tezin yılı esas alınarak derlemeye başlanmıştır. Çalışmanın bitiş tarihi olan 26.12.2023 tarihine kadar yüklenmiş olan tüm tezler dahil edilmiştir. 44 adet Doktora, 1 adet Tıpta uzmanlık ve 247 adet yüksek lisans tezi taranmıştır.

YÖK Tez Kataloğu taranarak kriz yönetimi ile ilgili çalışmalar taranmış yıllara göre doktora, yüksek lisans tezlerinin yoğunluğu incelenmiştir. Yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerin hangi bölümlerde yapıldığı incelenmiştir. Üniversitelerde kriz yönetimi çalışma oranlarını belirlemek için üniversitelerde yapılan tez sayıları taranmıştır.

4. BULGULAR

Yıllara göre doktora, yüksek lisans tezlerinin yoğunluğu Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Yıllara göre yapılan tez sayısı

Yıl	Doktora Tezi Sayısı	Yüksek Lisans Tezi Sayısı	Tıpta Uzmanlık	Toplam
2023	7	20	-	27
2022	8	21	1	30
2021	4	16	-	20
2020	0	14	-	14
2019	1	24	-	25
2018	4	11	-	15
2017	2	7	-	9
2016	0	5	-	5
2015	2	9	-	11

2014	1	11	-	12
2013	3	9	-	12
2012	0	4	-	4
2011	0	5	-	5
2010	2	17	-	19
2009	1	6	-	7
2008	1	5	-	6
2007	0	5	-	5
2006	1	7	-	8
2005	0	5	-	5
2004	3	7	-	10
2003	1	11	-	12
2002	1	4	-	5
2001	0	7	-	7
2000	0	2	-	2
1999	1	2	-	3
1998	0	4	-	4
1997	0	2	-	2
1996	0	1	-	1
1995	1	4	-	5
1994	0	1	-	1
1993	0	0	-	0
1992	0	1	-	1
Toplam	44	247	1	292

Yıllara göre incelendiğinde en fazla tezin 30 tez yapılan 2022 ve 27 tez yapılan 2023 yıllarının ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durumun gelişimi dünya çapında yaşanan salgın ve buna bağlı sağlık, ekonomi, işgücü gibi alanlarda yaşanan güçlüklerin kriz kavramının daha ön planda olmasından kaynaklanabilmektedir. 2020-2023 yılları arası 71 yüksek lisans tezi, 1 tıpta uzmanlık ve 19 doktora tezi yapılmıştır. 2010-2019 tarihleri arası 102 yüksek lisans tezi, 15 doktora tezi yapılmıştır. 1992-2000 tarihleri arası 59 yüksek lisans tezi, 8 doktora tezi yapılmıştır. Kriz yönetimine olan gereksinimin arttığı görülmektedir. Son yıllarda yapılan tezlerde çeşitlilik gözlenmektedir. Örneğin turist rehberliğinde kriz yönetimi (Kabakulak, 2023), sağlık sektöründe örgütsel çevikliğin kriz yönetim sürecine etkisi (Yağmur, 2023), Türk konaklama sektöründe COVID-19 pandemisi döneminde kriz yönetim stratejileri (Çanga, 2023), kamu yönetimi alanında Türkiye'de mülki idarenin kriz yönetme kapasitesinin değerlendirilmesi: Covid-19 örneği (Yılmaz, 2023), göç odaklı insani kriz yönetimi (Özçağlar Eroğlu, 2023), sanayi işletmelerinde işletme yöneticilerinin karar alma tarzlarının kriz yönetimine etkileri (Uzun,2021), okul yöneticilerinin yenilikçilik ve risk alma tutumları ile kriz yönetimi davranışları arasındaki ilişki (Karadağ, 2022), iklim değişiklikleri ve doğal afetler bağlamında finansal kriz yönetimi (Elçi, 2022) farklı alanlarda kriz yönetimi konusu incelenmiştir.

Ülkemizde krizlerin yönetiminin yanı sıra afetlerdeki yönetim, mevzuata bağlı olarak fazla sayıda ve dağılmış yasa, tüzük, yönetmelik ve yönergelerle belirlenmiştir. Dağınık hal başlangıçta uygulamacılara zorluk çıkarmaktadır (Filiz, 2006). Üniversitelerle ile kriz yönetimini birlikte içeren tez incelendiğinde Öztürk (2023) tarafından yapılan "Yüksek öğretim kurumlarında kriz yönetimi: Covid 19 tedbirleri konusunda Mardin Artuklu Üniversitesi örneği" başlıklı tez Fırat Üniversitesi'nde yapılmıştır. Çalışma sadece COVID-19 ile sınırlı boyuttadır. Mardin Artuklu Üniversitesi örnek verilerek yapılan bu tezde öğrencilerin COVID-19 döneminde ferdi donanım yetersizliği ve ayrıca ve teknolojiye yabancılık gibi bazı yetersiz durumlar eğitim-öğretim faaliyetine erişimin güçlüğü saptanmıştır ve kurumsal hazırlığın kriz yönetimini kolaylaştırıcı olduğu vurgulanmıştır.

Üniversitelerde Toplam Kalite Yönetimi dersleri farklı bölümlerde verilmektedir. Biyolojik Bilimlerde Toplam Kalite Yönetimi dersinde bir ünite olarak Kriz Yönetimi işlenmektedir. Kriz yönetimi de kamu veya özel herhangi bir kuruluşta toplam kaliteyi arttırıcı boyutta bir uygulama olduğundan yönetim kavramının dersin adına dahi yansıması nedeniyle bu ders içerisinde bir bölüm olarak kriz yönetiminin sunulması uygun olacaktır. Toplam Kalite Yönetimi dersinde ufak boyutta başlayan bir krizin birdenbire genişlemesi durumunda neler yapılacağı aktarılmaktadır. Sabotaj, hırsızlık, şiddet, anarşi, afetler, basından/ müşteriden/ hizmet alan kişilerden gelebilecek soruların yanlış yanıtlanması, ani yaptırımlar krizlerin ana nedenleri arasında sayılmaktadır. Kriz yönetim planlarının yapılarak doğru ve zamanında uygulanması önemlidir.

Tablo 2. Tezlerin Bölümlere Dağılımı

Konu	Yüksek Lisans Tez sayısı	Doktora Tez sayısı	Toplam	Yüzde
İşletme	94	13	107	36,6
Uluslararası İlişkiler	18	3	21	7,3
Halkla İlişkiler	17	1	18	6,3
Turizm/Turizm İşletmeciliği	14	5	19	6,6
Eğitim/Eğitim Yönetimi ve Denetimi/ Eğitim Yönetimi ve Planlama	14	3	17	5,9
Kamu Yönetimi	14	8	22	7,6
Muhasebe ve Finansman	13	1	14	4,9
Beden Eğitimi ve Spor(Antrenörlük Eğitimi)	11		11	3,9
Hemşirelik	9		8	2,7
Afet Yönetimi	7		7	2,4
Avrupa Çalışmaları	6		6	2,1
Sağlık Yönetimi/Sağlık Kurumları Yönetimi/ Hastane yönetimi	2	2	4	1,4
Spor Yöneticiliği	2	2	4	1,4
Strateji Bilimi	3		3	1,0

Pazarlama/Lojistik hizmetleri ve pazarlama/ Reklamcılık	2	1	3	1,0
Bankacılık/ Ekonomi	1	2	3	1,0
Avrasya Çalışmaları	2		2	0,7
Yönetim ve Organizasyon	2		2	0,7
Elektronik	2		2	0,7
Bilişsel Bilim	2		2	0,7
İnsan Kaynakları Yönetimi	2		2	0,7
Kurumsal İletişim Yönetimi	1		1	0,3
İnşaat Mühendisliği	-	1	1	0,3
İletişim Tasarımı ve Yönetimi/ İletişim	1	1	2	0,7
Geomatik Mühendisliği	1		1	0,3
Çocuk Sağlığı	1		1	0,3
Mühendislik Yönetimi	1		1	0,3
Çalışma Ekonomisi	1		1	0,3
Uluslararası Lojistik ve Ticaret	1		1	0,3
Siyasal bilimler/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönet.	1	1	2	0,7
Makine eğitimi	1		1	0,3
Denizcilik İşletmeleri Yönetimi	1		1	0,3
İlahiyat	1		1	0,3
Toplam	248	44	292	100

Tablo 3. Tezlerin Üniversitelere Dağılımı

Üniversite	Sayı	Üniversite	Sayı
Marmara	26	İzmir Katip Çelebi	2
Dokuz Eylül	18	Muğla Sıtkı Koçman	2
Selçuk	14	Necmettin Erbakan	2
Gazi	13	Süleyman Demirel	2
İstanbul	12	Tokat Gaziosmanpaşa	2
Yıldız Teknik	11	Trakya	2
Anadolu	10	Türk Hava Kurumu	2
Kocaeli	8	Yeditepe	2
Beykent	7	Yüzüncü Yıl	2
Gümüşhane	7	Akdeniz	1
Haliç	7	Avrasya	1
Sakarya	7	Beykoz	1
Dumlupınar	6	Biruni	1
Kahramanmaraş Sütçü İmam	6	Boğaziçi	1
Bahçeşehir	5	Bozok	1
Gebze Yüksek Teknoloji	5	Celal Bayar	1
İnönü	5	Düzce	1
ODTÜ	5	Hacettepe	1
Okan	4	Harran	1

Afyon Kocatepe	4	Hasan Kalyoncu	1
Balıkesir	3	İbn Haldun	1
Çağ	3	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	1
Erciyes	3	Karabük	1
Fırat	3	Karamanoğlu Mehmet bey	1
İstanbul Aydın	3	Koç	1
İstanbul Gelişim	3	KTO Karatay	1
İstanbul Ticaret	3	Maltepe	1
İTÜ	3	Mardin Artuklu	1
Kadir Has	3	MEF	1
Kırıkkale	3	Mersin	1
Zonguldak Bülent Ecevit	3	Milli Savunma	1
Ankara Hacı Bayram-ı Veli	2	Namık Kemal	1
Atatürk	2	Niğde Ömer Halisdemir	1
Atılım	2	Pamukkale	1
Aydın Adnan Menderes	2	Polis Akademisi	1
Bilkent	2	Recep Tayyip Erdoğan	1
Bolu Abant İzzet Baysal	2	Rumeli	1
Çanakkale OMÜ	2	Sakarya Uygulamalı Bilimler	1
Çukurova	2	Sivas Cumhuriyet	1
Ege	2	Toros	1
Esenyurt	2	Türk-Alman	1
Gaziantep	2	Uludağ	1
İstanbul Arel	2	Uşak	1
İstanbul Kültür	2	Yeni Yüzyıl	1

Tablo 2 ve Tablo 3 incelendiğinde, en çok tezin ağırlıklı olarak Marmara Üniversitesi kökenli olduğu saptanmıştır. 1990'lı yıllarda bu tezlerin daha çok turizm, havayolu ve genel işletme sektöründe yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Hoştut'a (2019) göre yine işletme bölümleri tezlerin en sık sunulduğu bölüm olmuştur. 2000'li yılların başlangıcı ile birlikte daha çok deprem ve ekonomik kriz gibi Türkiye gündemini işgal eden konuların kriz yönetimi kapsamında çalışıldığı gözlenmiştir. 2010 civarına gelindiğinde ise Avrupa Birliği (AB), Orta Doğu ülkelerinde Arap baharı olarak tanımlanan ABD kökenli kışkırtmalar ve olası kriz koşullarında örgütsel hareket tarzı çalışmalar kriz yönetimi temelli tezlerde ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Irak, Mısır, Libya, Filistin, Ürdün ve Tunus gibi Orta Doğu ülkeleri ile ilgili çalışmalar tezlere konu olmuştur. Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Rusya, Sırbistan'a bağlı özerk Kosova, Ukrayna, Bulgaristan, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri kökenli birer çalışmanın da yurt dışı çalışmalar arasında yer aldığı görülmektedir. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi organizasyonel temelli çalışmaların da bu düzlemde yer aldığı gözlenmiştir. Bu tezlerde savaş koşullarında kriz yönetimi ve olası çatışmalar ele alınmıştır (Mutlu, 1995; Savaş, 2008).

2020'li yıllarda ise başta COVID-19, yeni iletişim teknolojileri ve diplomatik çalışmalarının ön plana çıktığı bir kriz yönetimi kavramı tezlerde işlenmiştir. Terör ile ilgili iki çalışma da mevcuttur. Maden ocakları, mermer, seramik ve agrega ile ilgili üç adet çalışmaya rastlanırken, iki adet büyükşehir belediyesi (Samsun ve Balıkesir) ile ilgili çalışma da bulunmaktadır. Hz. Musa döneminde Tevrat'ta bulunan kriz yönetimi ile ilgili kıssalar dahi incelenmiştir. Sosyal ağlar ve yeni medya kapsamında üç adet çalışmaya rastlanmıştır. Eğitim alanına göz atıldığında ise, okul yöneticileri ile ilgili yapılan yedi adet çalışma dikkat çekmektedir. Yükseköğretim alanında ise Mardin Artuklu Üniversitesini konu alan Fırat Üniversitesinde yürütülen bir adet çalışma mevcuttur. Bu tez çalışması Fırat Üniversitesi'nde yürütülmüştür. Kriz yönetiminin üniversitelerdeki afet ve acil durum yönetimi bölümlerinde de az sayıda çalışıldığını tez sayıları ortaya koymaktadır.

Son yıllarda afet açısından değerlendirildiğinde buradan elde edilen gerek idari gerek akademik kazanımların eğitim alanına da özellikle ilk ve ortaöğretim bakımından yansıdığı gözlenmektedir. Karadağ (2022) doktora tezi bağlamında yaptığı araştırmada okul yönetiminde yer alan kişilerin yenilikçi görüşleri ve risk edinme tutumu ile kriz yönetimindeki davranışlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Adıyaman ve Gaziantep illerinde okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde görev yapmakta olan okul yöneticileri, örneklemi ise evrenden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen 258 okul yöneticisi oluşturmuştur. Çalışma sonucu, okulların idarecilerinin yenilikçi yaklaşımı ve risk alım tutumu ile kriz yönetim becerilerinde cinsiyet, görev, meslekteki kıdem, yöneticilikte kıdem, görevin yürütüldüğü eğitim-öğretim kademeleri bakımından istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmadığı; kriz yönetim davranışının kriz yönetiminde hizmet içi yapılan eğitim faaliyetine katılım, okuldaki personel istihdamının fazla veya az oluşu ve öğrencilerin sayısı bakımından istatistiki açıdan anlamlı bir farkın olduğu sonucu elde edilmiştir. Buna ilaveten okul yönetiminde yer alan kişilerin yenilikçi bakışı ve risk alma tutumu ile kriz yönetim yaklaşımları arasında olumlu yönlü düşük düzeyli anlamlı ilişki bulunduğu sonucu elde edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yıl bazında kriz yönetimi ile ilgili tez sayıları özellikle 2003 yılı ve sonrasında artışa geçmiştir. Büyük olasılıkla 2000'li yıllardaki ekonomik krizin bu alanda yapılan çalışmaları tetiklediği varsayılmaktadır. İşletme bölümleri üniversitelerde en çok kriz yönetimi çalışılan bölümler olarak başı çekmektedir. Hemen sırasıyla uluslararası ilişkiler ve halkla ilişkiler bölümleri bu alanda sırasıyla en çok tez yürütülen ilk üç bölüm arasında yer almaktadır. En çok tezin, dört ana kent (İstanbul, Ankara, İzmir ve Konya)üniversitelerinde yapıldığı saptanmıştır. Bu üniversitelerde 'Afet ve Acil Yardım Yönetimi' bölümlerinin olmadığı(Selçuk Üniversitesi hariç) gözlenmiştir. Daha ziyade ön lisans programı olarak bu bölümlerin açılmasının tez sayısını azalttığı düşünülmektedir. Afet ve Acil Yardım Bölümlerinde kriz yönetimi ile ilgili yürütülen tez sayıları işletme ve uluslararası ilişkiler bölümlerine göre çok azdır. Uluslararası ilişkiler bölümlerinden

işletme bölümleri gibi nitelikli tezlerin üretildiği ve dış politika bağlamında önemsenmesi gereken tezlerin çıktığı saptanmıştır. Üniversitede olabilecek sorunların yer aldığı sadece bir adet tezin olması da üniversite akademik camiasının bu konuya ilgisinin daha çok olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu alanda bir boşluk olduğu görülmektedir.

Özellikle bu çalışmanın öne çıkardığı sorun üniversitelerde kriz yönetiminin afet boyutunda fazla algılanmadığı olarak düşünülebilir. Bunu aşabilmek için işletme bölümlerinden özellikle yetişmiş doktoralı öğretim kadrosunun ilgili dört yıllık bölümlerde istihdamının yanı sıra işletme ve acil durum yönetimi bölümleri arasında, proje, makale ve sunum üretilerek bilimsel potansiyel oluşturmak, ortak ders ve çift anadal-yandal programları başlatılabilir. Sonrasında devlette ilgili kuruluşlara ortak hareket yönergesi, bilgisayar/telefon destekli eylem planları vb. hazırlamak suretiyle bilgi ve deneyim paylaşımı sunularak daha etkin hareket edilebilir.

Salgınlar da dahil felaket anlarında üniversiteler bünyesinde özellikle kriz durumlarıyla baş edebilmek ve doğru kriz yönetimi unsurlarını ortaya koyma amaçlı çalışmalar yapılabilir. Üniversite bünyesinde iletişim hattı oluşturulabilir. Bu hatlar rektörlüklerce koordine edilmeli ve psikoloji, iletişim, sosyoloji, eğitim ve işletme/kamu yönetimi alan mezunlarından oluşan nitelikli personel (tercihen doktora mezunları ve akademik personel görevlendirmesi yapılarak) istihdam edilmelidir. Bu görevlilerce olası risk durumları tespit etmeli, GZFT analizleri ile kriz boyutundan olumlu değişime geçişin yollarını araştırılmalıdır. Burada üniversitede çocukları öğrenim gören anne-babaların veya öğrencilerin diğer yakınlarının bu hattı ilk arayacakları düşünüldüğünde telefonda verilecek yanıtlar sakin ve nitelikli olmalıdır. Bu hatta veri akışı anlık olarak kolayca ilgili birimlerle hızlı koordinasyon kurularak sağlanabilmelidir. Yeterli ekipman ve donanım düzeyinin de yükseltilmesi kriz yönetiminde ilgili personele kolaylık sağlayacaktır. Özellikle yeni bina, eğitim öğretim faaliyeti yürütülecek bölüm açılması gibi konularda stratejik planlarla bağlantı kurularak eyleme geçilmesi işe yarayacaktır.

Uzaktan eğitime geçilmiş olan Şubat 2023-Haziran 2023 arasında 16 Mart 2023 Perşembe saat 13:55'de Bolu merkezli yaşanılan orta şiddetli (4.8) depremde fakülte kapılarının kartlı açılması nedeniyle kapalı olmasının paniğe yol açması bu duruma en basit örnektir. Dönem içerisinde 1700 adet öğrencinin olduğu böyle bir ortamda, eğer uzaktan eğitim olmasa idi çıkabilecek paniğin izdihama hatta yaralanmalara neden olabileceği de açıktır. Fakültenin bulunduğu yerleşkenin uçak güzergahı olması (İstanbul kalkışlı Doğu ve Güneydoğu bölgelere giden uçak trafiğine ek olarak Orta Doğu ülkelerinin İstanbul ve Avrupa bağlantılı uçuşlarına da güzergah oluşturması) nedeniyle de hiçbir önlem alınmamıştır. Kriz kavramının afet ile ilgili yönü olduğu düşünüldüğünde afet yönetimi ile ilgili tezler ön plana çıkmaktadır. Afetlerin önüne geçip zararını azaltabilmek adına "zararın azaltılabilmesi, hazırlanma aşaması, kurtarış ve ilk yardım, rehabilitasyon ve sil baştan yapılandırma" aşamalarında gerekli bütün faaliyetlerin yönlendirilmesi, koordinasyonu ve uygulaması" için kriz yönetimi tüm topluma kamu ve özel kurumlar ile kaynakların ortak yönetimini sağlayabilecek çok boyutlu fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda

yapılacak eylemler birbirlerine bağlılığın yanı sıra öncesinde ne yapılmalı, afet anında nasıl davranılmalı ve afet sonrasında nasıl davranılmalı şeklinde üç başlıkta sunulmalıdır. Bu şekilde yapılan uygulamaların afetlerin sıkça yaşandığı, refah düzeyi yüksek ülkelerde olumsuz sonuçları azalttığı görüldüğü belirtilmiştir.

Olası mağduriyetlerin yanı sıra kurum imajının zedelenmesinin de önüne geçmek için Valilik ve AFAD nezdinde acil kriz planların yapılması hayati önem taşımaktadır. Kalabalık ortamlarda sınıf, ofisler ve laboratuvarlarda bina tahliye planlarına yer verilmesi ve öğrencilerin sıklıkla bilgilendirilmesi önemlidir. Bu bağlamda, 12 Kasım 2022'de ülkemiz genelinde yapılan Çök-Kapan-Tutun tatbikatı benzeri uygulamaların çok sık yapılması genç nüfustaki bilinci arttıracaktır. Akademisyenlere ve idari personele uygulanan İş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin daha yaygın bir biçimde Türkçe, İngilizce, Arapça ve Rusça olarak öğrencilere yaygın bir biçimde uygulanması ve mezuniyet koşulu olarak her yıl tekrarlanması önemlidir. Bu bağlamda sonuç olarak afet anındaki krizlerle, halkla ilişkilerin değerlendirildiği ve herhangi bir işletmede çıkabilecek krizlerin ortak şekilde ele alınıp tüm kurum, kuruluş ve üniversitelerde kriz yönetiminin yapılandırılması önem kazanmaktadır. Bu yapılandırma esnasında temel eğitim ve sağlık üzerine yapılan tez çalışmalarından da destek alınabilir.

Etik Komite Onayı: Bu araştırma derleme şeklinde yapıldığı için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKLAR

Asunakutlu, T., Safran B. & Tosun, E. (2003). *Kriz yönetimi üzerine bir araştırma*. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(5).

Çanga, A. (2023). *Crisis management strategies during the COVID-19 pandemic in the Turkish hospitality sector: An evaluation of hotel managers' approaches*, Yayımlanmamış doktora tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Ankara.

Dallaryan, S. (2006). *Turizmde kriz yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kriz yönetiminin ülke turizminin gelişimine etkileri.* Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Doğan, S, K. (2006). *İkame ürün tehditine karşı stratejik planlama ve kriz yönetimi: Pencere sektöründe bir uygulama örneği "Seçil Kauçuk",* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı, Mersin.

Elçi, S.(2022). *İklim değişiklikleri ve doğal afetler bağlamında finansal kriz yönetimi: 2011 yılı Van depremi örneği,* Yayımlanmamış doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Filiz, E. (2006). *Türk kamu yönetiminde kriz yönetimi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Malatya.

Gül, A. (2010). *İstanbul ilinde üç farklı statüdeki hastanede çalışan hemşirelerin kriz ile karşılaşma durumları, kriz yönetimine bakışı ve kişilik özellikleri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Gültekin, S. (2003). *Kriz yönetimi ve kriz yönetiminin doğal afetlerde (deprem) etkinliğinin arttırılmasına yönelik bir öneri (Marmara Depremi`nde TSK uygulamalarının değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı, Kütahya.

Hoştut, S. (2019). Kriz yönetimine ilişkin bilimsel eğilimlerin resmedilmesi: Lisansüstü tezlerin analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 607-624. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.445984

Kabakulak, A. (2023). *Turist rehberliğinde kriz yönetiminin liderlik tarzlarıyla ilişkisi.* Yayımlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Karadağ, C.A. (2022). *Okul yöneticilerinin yenilikçilik ve risk alma tutumları ile kriz yönetimi davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayımlanmamış dokrota tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Meydan, M. (2005). *Kriz yönetimi ve muhtemel bir krize karşı işletmelerin hazırlıklarına yönelik alan araştırması (Denizli tekstil işletmeleri örneği).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Afyon.

Mutlu, M. J. (1995). *Limited war in crisis management.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.

Özçağlar Eroğlu, H. (2023). *Göç odaklı insani kriz yönetimi: Karmaşıklık kuramı açısından bir analiz*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Öztürk, A. (2003). *Kriz yönetimi ve tekstil sektörüne etkileri ile ilgili bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Konya.

Öztürk, C. (2023). *Yükseköğretim kurumlarında kriz yönetimi: Covid 19 tedbirleri konusunda Mardin Artuklu Üniversitesi örneği (Bir durum çalışması)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Penpece, D., & Madran, C. (2015). Üniversitelerde kriz iletişimi. *Öneri Dergisi*, *11*(44), 33-60.

Savaş, Ö. (2008) *The role of national security culture in crisis management: The case of Kardak crisis.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.

Şengün, H ve Küçükşen, M. (2019). Afet yönetimi eğitimi niçin gerekli?. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(46), 193-211.

Turan, Ç. (2006). Kriz dönemlerinde yerli gıda firmalarındaki kriz yönetimi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Uzun, D. (2021). *İşletme yöneticilerinin karar alma tarzlarının kriz yönetimine etkileri: Sanayi işletmelerinde bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Yağmur, Ö.B. (2023). *Örgütsel çevikliğin kriz yönetim süreci ile örgütsel dayanıklılığa etkisi: Sağlık sektörü örneği*, Yayımlanmamış doktora tezi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, A. (2023). *Türkiye'de mülki idarenin kriz yönetme kapasitesinin değerlendirilmesi: Covid-19 örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Amme İdaresi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Yılmaz, S. (2008). Kriz Yönetimi ve Güç Kullanımı, *Savunma Bilimleri Dergis*i, 7, 145 – 169.

UTISGAD
International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies
ISSN: 2791-6987

Article ID:	UTISGAD-2024-4-1-3004	pp. 15-29
Article Type:	Research Article	
Received:	30.04.2024	
Accepted:	29.06.2024	
Copyright: CC BY-NC 4.0 | Checked by: iThenticate		
Open-Access Policy: BOAI has been applied.		
www.utisgad.org | www.sitso.org.tr | Article Link		

ANALYZING THE DISTRIBUTION OF HEALTH HUMAN RESOURCES IN TÜRKİYE

Tuğçe ŞİMŞEK[1]

ABSTRACT

The aim of this study is to explore health human resource distribution in Türkiye to understand inequalities and their strategic nature. By means of data obtained from the Turkish Statistical Institute (TurkStat), the number of general practitioners, nurses, dentists, pharmacists and midwives at the provincial level in 2021 is analysed. In the analysis, descriptive statistical metrics such as mean, standard deviation, coefficient of variation etc. and correlation analysis were utilized. In addition, the findings were supported by visualising them on the map. The study confirms the necessity to see disparity in the allocation of health personnel and to come up with viable health policies that will help increase access to health services. The research findings, with 2021 data, validate the fact that the health workforce is affected by geographical and demographic conditions. This provides insight into the effectiveness of policies to improve the distribution of health human resources that have been implemented from the past to the present. The findings also provide insights that have the potential to guide health human resource planning for the development of future policies. Based on the findings, the study also provides evaluations and recommendations from a human resource management perspective. In this respect, it constitutes an important step towards improving health services by contributing to informed decision-making processes in the field of health human resource management.

Keywords: Health human resource distribution, Health human resource management, Health personnel planning

JEL Codes: O15, C10, P36

[1] *Assist. Prof. Dr., Gumushane University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences, Human Resources Management, tugce.simsek@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3256-4348*

1. INTRODUCTION

Public human resource management (PHRM) is a discipline that enables the effective management of personnel within the state and public organisations (Gogalis, 2023). The main objectives in this field can be listed as effective delivery of public services, effective and efficient use of public resources, and increasing job satisfaction and performance of public personnel. PHRM includes various processes (Cho, Choi, & Choi, 2023). In employment planning and recruitment processes, public organisations identify the personnel they need and manage recruitment processes. Training and development programmes are organised to increase the skills and knowledge levels of staff. In the performance management process, targets are set, performance evaluations are made, and feedback is provided. Career management includes career planning and management processes to support the career development of personnel. In accordance with working conditions and occupational health and safety standards, staff are provided with healthy and safe working environments. PHRM ensures that personnel are managed effectively and transparently in accordance with the needs of society (Reina & Scarozza, 2021). This management model aims to contribute to the welfare of society by improving the quality of public services.

Health human resources are crucial for the sustainability of health systems, as there can be no health without human resources ('A Universal Truth: No Health Without A Workforce', 2014). Health human resource planning is about ensuring that the right number of people with the right skills are in the right place at the right time to provide the right services to those in need ('Commission Feasibility Study on EU Level Collaboration on Forecasting Health Workforce Needs, Workforce Planning and Health Workforce Trends - European Commission', 2012). Health human resource management in Türkiye's predominantly public health system has a critical importance in terms of effective delivery of health services and improving their quality (Cinaroglu, 2023). This management model ensures the effective utilisation of correctly placed and qualified health personnel in all areas of health services. Health human resource management starts with effective employment planning (Pribaković Brinovec & Stanimirović, 2023). The main objective of planning is to achieve an optimal balance in the supply and demand of health workers in both the short and long term (Ono, Lafortune, & Schoenstein, 2013). Taking into account the geographical and demographic structure of Türkiye, the distribution of health personnel is determined by evaluating factors such as population distribution, disease burden and access to health services (Tatar et al., 2011). In this way, service quality is improved and equal access to health services is ensured.

In general, three approaches can be used in health human resource planning models (Kroezen, Van Hoegaerden, & Batenburg, 2018):

- Supply-based approach, which focuses on balancing health workforce inflow (e.g. graduates, migrant health workers), outflow (e.g. health workers who migrate or

retire) and activity rates of currently active health workers (measured in headcount or full-time equivalent (FTE)).
- Demand-based approach, which focuses on the current and future demand for health services (estimated from population structure, demographics and health service utilisation) and the required health worker capacity.
- The needs-based approach, which extends the demand-based approach by taking epidemiological and social-cultural factors into account.

Health human resource management also promotes continuous training and development of health personnel (Tulchinsky, Varavikova, & Cohen, 2023). Healthcare staff must be continuously trained to adapt to the rapidly changing healthcare environment and to have the latest medical knowledge and skills. Consequently, the quality-of-service delivery is enhanced, and health systems are improved because of these actions. Moreover, performance management and efficiency play a pivotal role in the management of health human resources. The performance of personnel is evaluated in a systematic manner, and options for improvement are provided. Staff performance is regularly assessed and opportunities for improvement are provided. Therefore, this boosts the capacity of the health sector to offer health care promptly and effectively through optimal utilization of available resources. Precisely in the crisis mode, health human resource management is of far-reaching significance (Newman, Ferrer, Andresen, & Zhang, 2023). A key factor for the sustenance and functionality of the health system is the creation and implementation of health human resource management strategies (Udekwe, Iwu, & De La Harpe, 2023). This management model improves access to health services and protects public health by increasing service quality. Well-staffed health units excel in the delivery of quality patient care, whereas low staffing levels in health units lead to decreased quality of patient care (Needleman, Buerhaus, Mattke, Stewart, & Zelevinsky, 2002). Research has shown that it is the role of health planners to ensure that the right number of health workers with the right knowledge, skills, attitudes and qualifications fulfil the right tasks in the right place at the right time to achieve predetermined health goals (Al-Sawai & Al-Shishtawy, 2015).

The studies mentioned in Section 2 underline the importance of health human resource planning in Türkiye. Briefly, they emphasise the need to review current policies in this field and the impact of these processes on the quality and efficiency of health services. While there is often a shortage of health personnel in geographically less developed regions, this situation is different in more developed regions (Çınaroğlu, 2021; Şimşek, 2022). It is not surprising that the distribution of specialised physicians with high specialisation among health human resources in the public sector is unbalanced. However, it is expected that health personnel such as general practitioners, nurses, midwives, pharmacists, etc., where specialisation is relatively low or differences between branches can be tolerated, should be distributed evenly among provinces in proportion to the population. This expectation is based on the aim of providing health services in an equitable manner and improving the general health status of the society.

In this study, it is investigated to what extent the mentioned expectation is realised in the distribution of health human resources in Türkiye. For this purpose, statistical metrics related to the distribution of health human resources such as nurses, pharmacists, midwives, etc. across provinces in Türkiye are evaluated from a human resource management perspective. This evaluation provides insights for the effective provision of health services and improvement of the general health status of the society. It provides guidance in identifying gaps and guiding the recruitment plan. It also helps to address imbalances, increase access to health services and meet the health needs of the community.

The rest of the study is organised as follows. Section 2 reviews the studies on human resources for health in Türkiye. The methodology of the study is explained in Section 3, while the basic findings and their evaluation in terms of human resource management are presented in Section 4. Section 5 contains conclusions and recommendations.

2. LITERATURE REVIEW

The importance of the issue can be emphasised by referring to studies focusing on Türkiye's health human resources. Avcı and Ağaoğlu (2014) attempt to shed light on the issues related to health human resources planning in Türkiye that directly impact the quality and characteristics of the health system as well as the recurrent costs. Recognizing the link between quality and efficiency of the health services and the health workforce structure, they underline the importance of strategic planning that should meet the institutional needs with the right quantity and quality of health professionals. The research, correspondingly, highlights a few techniques and tools for human resource management planning, stressing the significance of adjusting for the current stock and future needs alongside supply and demand activities to repress the possibility of misalignments. Thus, the study is feeding into the debate on resourceful mission of health human resource for the sake of improved service quality and efficiency by discussing historical and present-day examples in the context of health sector in Türkiye. Çınaroğlu (2021) approached the problem of unequal distribution of health staff between provinces in Türkiye by examining the distribution of six different groups of health staff across provinces in Türkiye and thus the picture of country’s health resources, particularly physicians and nurses, as compared to developed countries and significant regional disparities. The study has been carried out by applying k-means clustering analysis, and this technique has identified three different groups of provinces across which a significant inequality in the distribution of health personnel exists. In fact, this finding corroborates the necessity of a revision of health human resources policymaking mainly focusing on both insufficiency and regional inequality. Such an analysis clearly indicates that geographical, demographic and sectoral multiplicity are the utmost prerequisites for a successful and effective health human resources planning, as well as for formulating solid policy in the healthcare sector in general for Türkiye. Şimşek (2022) applies multi-criteria

decision-making methods to determine variations and inequalities in the distribution of health human resources in 81 provinces in Türkiye for the years 2014 and 2019. It pinpoints unbalanced resource allocation at the provincial level and points out the policy deficiencies that can lead to differences in health service access across the country. The research results focus on finding the main goals of human resources in health and their relative position concerning the different provinces during different periods, thus providing both macro- and micro- view for policymaking from the research findings. Critical findings suggest that a strategic approach focusing on the prioritisation and effective allocation of health human resources is imperative to reduce inequalities. Furthermore, the study contributes to the field by providing a comprehensive evaluation framework that can monitor and interpret the impact of health policies over time, thus facilitating informed decision-making for health human resource management.

3. METHODOLOGY

Health human resources data published by the Turkish Statistical Institute (TurkStat) were used in this study. Since the data are publicly available, ethics committee permission is not required. In the study, the numbers of 5 personnel types, including general practitioners, nurses, dentists, pharmacists and midwives at the provincial level in 2021, shared in the TurkStat database, were used. The 2021 populations of the provinces were divided by the number of personnel and an assessment was made based on the population per personnel. Accordingly, the indicators considered in the study are as follows: G1: Population per General Practitioner, G2: Population per Dentist, G3: Population per Pharmacist, G4: Population per Nurse, G5: Population per Midwife. Descriptive statistical analyses were applied in the study.

To compare the findings of the research and classify the provinces, the following objective criteria were used:

Developed vs. Less Developed: The provinces were categorized as developed or less developed depending on their GDP per capita. The provinces with a GDP per capita greater than the median of the country were classified as developed provinces while those with GDP per capita less than the median were classified as less developed provinces.

Urban vs. Rural: The urban-rural division was based on the population density where the higher density was considered as urban. Any province with a population density of 60% and above was considered as an urban province while the rest were considered as rural provinces. This information was collected from the urbanization data of TurkStat.

3.1. Analysis Method

Descriptive statistical analysis and correlation analysis were conducted using Microsoft Excel to evaluate the distribution of health human resources. Descriptive statistics provided a summary of the data through measures such as mean, median, and standard

deviation. This helped in understanding the central tendency and variability of health personnel distribution across provinces. Correlation analysis was performed to examine the relationships between different types of health personnel distributions. This involved calculating the Pearson correlation coefficient to determine the strength and direction of the linear relationships between the indicators (G1, G2, G3, G4, G5). This analysis helped identify if provinces with higher numbers of one type of health personnel also tended to have higher numbers of another type.

As a limitation of the study, although the fact that the data used in the study were provided by the TurkStat shows that the data have a general level of reliability, there may be errors or deficiencies in the process of collecting and recording the data. This may affect the results of the analysis.

Table 1. Data Set

		G1	G2	G3	G4	G5
İstanbul	D-U	1731	1571	2128	374	2523
Tekirdağ	D-U	1807	2577	2777	463	1687
Edirne	D-U	1392	2071	1890	250	1096
Kırklareli	D-U	1372	2755	2194	417	1134
Balıkesir	D-U	1510	2557	2186	376	958
Çanakkale	D-U	1447	2533	2332	333	896
İzmir	D-U	1898	1721	1964	351	1640
Aydın	L-U	1613	2202	2100	390	1135
Denizli	D-U	1693	2154	1880	381	1066
Muğla	D-U	1484	1877	1909	425	1147
Manisa	D-U	1610	3311	2265	392	1273
Afyonkarahisar	L-U	1439	2941	2385	350	1319
Kütahya	D-U	1312	2560	2516	290	911
Uşak	D-U	1555	1934	2362	367	725
Bursa	D-U	1921	2097	2397	401	1742
Eskişehir	D-U	1636	1974	1936	261	1278
Bilecik	D-U	1376	2965	2927	393	1202
Kocaeli	D-U	1845	2205	2922	397	1633
Sakarya	D-U	1615	2411	2672	447	1407
Düzce	D-U	1714	3260	2864	463	1699
Bolu	D-U	1306	1495	2119	276	1115
Yalova	D-U	1426	2079	2575	422	1599
Ankara	D-U	1984	1366	1889	279	1642
Konya	D-U	1611	2266	2215	317	1420
Karaman	D-U	1327	2876	2251	398	1078
Antalya	D-U	1776	1464	1758	410	1475
Isparta	D-U	1351	1603	2026	229	825
Burdur	D-U	1211	2851	2074	377	863
Adana	D-U	1753	2360	2094	373	1513
Mersin	D-U	1764	2453	2139	412	1168
Hatay	D-U	1296	2999	2298	439	1553
Kahramanmaraş	L-U	1676	3309	2668	395	1399
Osmaniye	L-U	1467	2851	2212	474	1223
Kırıkkale	D-U	1210	1693	2379	310	1041
Aksaray	D-U	1440	4126	2452	441	1345
Niğde	L-U	1449	3674	2474	465	1126
Nevşehir	L-U	1406	2962	2248	392	1128
Kırşehir	L-U	1292	3328	2531	389	960
Kayseri	D-U	1743	2144	1987	331	1323
Sivas	L-U	1265	2194	2419	272	945
Yozgat	L-U	1125	3704	2866	341	996
Zonguldak	D-U	1532	2359	2359	312	1293
Karabük	D-U	1187	2226	2518	341	1034
Bartın	L-R	1301	3362	2241	398	1166
Kastamonu	D-U	1070	3577	2683	396	1231
Çankırı	D-U	1244	2656	2848	454	1328
Sinop	L-U	1120	2992	2275	343	997
Samsun	L-U	1510	2047	2166	299	1259
Tokat	L-U	1484	2553	2420	316	1084
Çorum	L-U	1329	3229	2482	327	1030
Amasya	L-U	1369	2794	2313	393	1007
Trabzon	L-U	1363	2037	2047	267	1175
Ordu	L-U	1333	2767	2320	389	1160
Giresun	L-U	1197	3751	2074	287	900
Rize	L-U	1309	1879	2368	339	1248
Artvin	D-U	1034	4582	2974	384	800
Gümüşhane	L-U	1065	3336	3412	428	1146
Erzurum	L-U	1239	2523	2540	239	1100
Erzincan	D-U	1243	2525	2967	352	909
Bayburt	L-U	1025	3271	3866	327	1000
Ağrı	L-R	1543	5895	4131	638	1755
Kars	L-R	1295	5110	3959	402	750
Iğdır	L-R	1302	3762	3386	536	1373
Ardahan	L-R	1067	3164	3651	413	753
Malatya	L-U	1498	2210	2204	285	884
Elazığ	L-U	1346	2262	2579	245	977
Bingöl	L-U	1231	3254	2949	403	885
Tunceli	D-U	747	1859	3346	353	581
Van	L-U	1658	3868	3705	388	1649
Muş	L-R	1432	6332	4658	585	1595
Bitlis	L-U	1163	4761	3829	380	1240
Hakkari	L-R	997	5152	5350	602	1554

		G1	G2	G3	G4	G5
Gaziantep	D-U	1789	3097	2576	386	1789
Adıyaman	L-U	1374	2797	2612	405	1071
Kilis	L-U	729	3646	2391	288	801
Şanlıurfa	L-U	1626	5412	2744	555	2079
Diyarbakır	L-U	1665	3205	2918	396	1663
Mardin	L-U	1276	3904	2895	574	1532
Batman	L-U	1443	4290	2913	388	1417
Şırnak	L-U	1308	5061	4517	704	2070
Siirt	L-U	1355	4368	3162	482	1462

D: Developed, L: Less Developed, U: Urban, R: Rural

4. FINDINGS

The data set was analysed by descriptive statistical analysis and correlation analysis. Table 2 shows the descriptive statistics.

Table 2. Descriptive Statistics

	G1	G2	G3	G4	G5
Average	1415,4	2954,9	2637,4	386,0	1246,4
Standard Deviation	251,4	1049,6	679,9	89,5	344,3
Coefficient of Variation	0,2	0,4	0,3	0,2	0,3
Kurtosis	0,2	1,1	3,4	2,0	1,4
Skewness	-0,1	1,1	1,7	1,0	0,9
Minimum	729	1366	1758	229	581
Maximum	1984	6332	5350	704	2523

When the mean values of the indicators are analysed, it is seen that the population per dentist and pharmacist is high while the population per nurse is low. When the coefficient of variation is analysed to compare the variability of the indicators between provinces, it is seen that general practitioners and nurses are more evenly distributed than dentists, pharmacists and midwives according to the population of the provinces. Pharmacists are the most unevenly distributed health personnel group among provinces. The kurtosis and skewness values of the population per dentist are higher than the other groups, indicating that this distribution is more irregular and less conforms to the normal distribution.

The analysis reveals that the distribution of health personnel, such as general practitioners, dentists, and pharmacists, varies significantly between developed and less developed provinces, as well as between urban and rural areas. For example, larger cities and developed regions have a higher concentration of dentists and pharmacists due to better economic opportunities and higher demand for private sector services, which aligns with their higher GDP per capita and urban population proportions.

The data visualization maps (Figures 1-5) provide a clear depiction of these disparities, highlighting the imbalance in health personnel distribution across different regions of Türkiye. The lowest value is shown in blue and the highest value in red. When the maps are evaluated as a whole, the imbalance in the distribution of health personnel in provinces can be observed on provincial and regional basis.

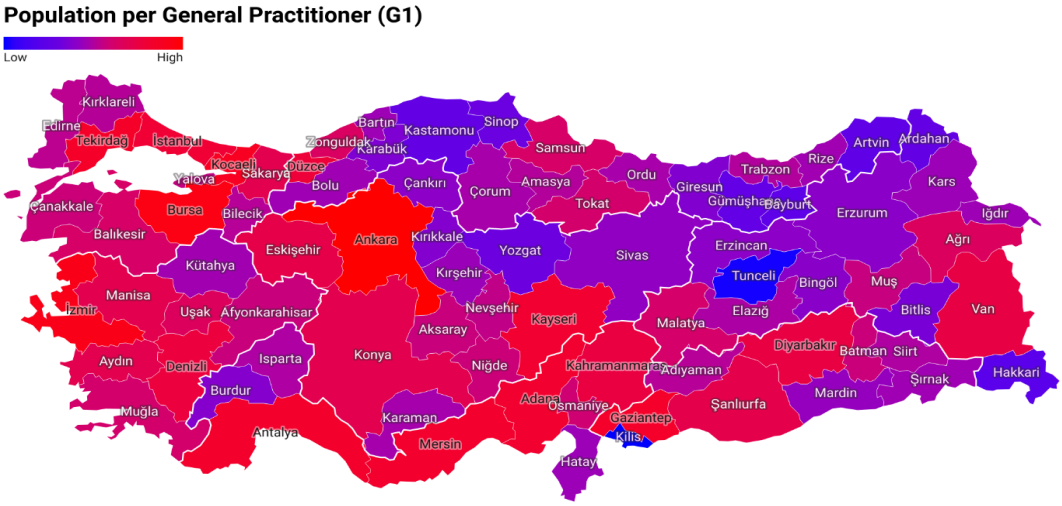

Figure 1. Population per General Practitioner

The provinces with the lowest population per general practitioner (See Figure 1), Kilis, Tunceli and Hakkari, are generally known as less socioeconomically developed regions. Limited health infrastructure and services in these provinces may lead to difficulties in meeting the health needs of the population. Border provinces and mountainous regions may face difficulties in recruitment of health personnel and delivery of health services. On the other hand, the provinces with the highest population per general practitioner, Ankara, Bursa and Izmir, are generally recognised as more developed and densely populated regions. The fact that health infrastructure and services are more developed in these provinces allows the health needs of the population to be met more effectively. Factors such as easier access to health services, availability of health personnel specialised in various branches and stronger technological infrastructure can improve the quality of health services.

Figure 2. Population per Dentist

The provinces with the lowest population per dentist include large and developed cities such as Ankara, Antalya and Izmir, while the provinces with the highest population per

dentist include smaller and rural areas such as Hakkari, Artvin and Kilis (See Figure 2). This is generally due to factors such as more intensive health infrastructure, more education and employment opportunities. In addition, the fact that dentists can be employed in the private sector and can open their own clinics directs dentists to cities with high economic levels and dense populations. While this finding shows that the level of socio-economic development positively affects access to health services, the high population per dentist in rural areas emphasises inequalities in access to health services.

Figure 3. Population per Pharmacist

The provinces with the lowest population per pharmacist are generally more developed and densely populated provinces such as Antalya, Denizli and Ankara, while the provinces with the highest population per pharmacist are generally less developed and less populated provinces such as Şırnak, Muş and Hakkari (See Figure 3). Different in terms of development and density, provinces in the more inner regions tend to generally have more health care services and pharmacists. This, as a result, decreases the population per pharmacist rate. Moreover, a good infrastructure and well-developed economic conditions favour the work and service provision of pharmacists in these provinces. On the contrasting side, provinces with low population and development characteristics seems to have the lowest level of health services and pharmacy services. In those areas, a pharmacy workforce and economic resources are, on the average, less developed, therefore, there are more people per pharmacist. Fewer healthcare workers, particularly pharmacists, than the population is an issue and patients' access to healthcare services is becoming a problem in these provinces.

Figure 4. Population per Nurse

It is observed that the provinces with the lowest population per nurse are located in developed and urban areas such as Isparta, Erzurum and Elazığ, while the provinces with the highest population per nurse such as Hakkari, Ağrı and Şırnak are generally located in less developed and rural areas (See Figure 4). This gives evidence on the fact that the population per nurse in more developed and urban areas is lower as compared to other less developed and rural areas which means that health services are better organized and accessible in these regions. It means that in this area, health infrastructure is more developed than in others, the number of hospitals and health centres is higher, and the density of health personnel is correspondingly higher. However, the number of people per nurse in poor and rural regions is on the high side, meaning that the health infrastructure in these regions is inadequate and access to health services is not easy. Shortage of health professionals and insufficient health facilities worsens the standard of and accessibility to health services in these areas.

Figure 5. Population per Midwife

The provinces with the lowest population per midwife are Tunceli, Uşak and Kars, while the provinces with the highest population per midwife are Şırnak, Şanlıurfa and İstanbul (See Figure 5). It is noteworthy that Istanbul has a high population per midwife. Istanbul is the most populous city in Türkiye and is an area of intensive migration. Migration generally increases the demand for more health services. In addition, fertility rates in İstanbul are generally higher than in other provinces, and the overall composition of the population is young and of reproductive age. These factors may increase the need for maternity and postnatal care services.

These imbalances in health personnel are an important issue to be considered in terms of human resources policies. Special incentives and programmes may need to be developed to meet the need for health personnel in less developed and rural areas. Training and employment opportunities should be directed to these regions and incentives should be provided for the retention of health personnel in these regions. In addition, technological solutions such as telehealth can be utilised to improve the quality and accessibility of health services. In this way, especially people living in rural areas can access health services more easily.

The results of correlation analyses that help us understand the nature of the relationships between indicators are shown in Table 3.

Table 3. Correlation of Indicators

	G1	G2	G3	G4	G5
G1	1				
G2	-0,29	1			
G3	-0,36	0,74	1		
G4	0,04	0,67	0,61	1	
G5	0,58	0,18	0,17	0,50	1

Mostly positive medium level relationships were found between the indicators. It is noteworthy that there are no strong relationships and weak relationships. The general appearance of the relationship between indicators points to the formation of potential bottlenecks in the provision of health services. As an extreme example, there is a weak negative relationship between population per general practitioner, population per dentist and population per pharmacist. This shows that citizens cannot access general practitioners and dentists with the same ease. A similar situation is also valid between general practitioners and pharmacists.

When the findings are considered as a whole, it can be concluded that the distribution of health personnel in Türkiye shows regional imbalances. These imbalances are affected by factors such as socioeconomic development level and population density. While access to health services is easier and of better quality in more developed provinces, the situation is the opposite in less developed provinces. Provinces that are more socioeconomically

developed and densely populated have more health infrastructure and personnel. This makes access to health services easier and more effective. However, in less developed provinces, there is a lack of health personnel and difficulties in accessing health services. This situation may prevent inequitable regional health services and citizens' access to equal health services.

4.1. Evaluation of the Findings from a Human Resources Perspective

This study shed light on the distribution of health workers and allowed outlining the practical concepts that could be useful for human resource management theories in Türkiye. Based on these findings, the steps of the functioning and of the perfecting of the health system are given below.

1. Equality and Access: The unequal distribution of the population per general practitioner, dentist, pharmacist, and nurse demonstrates a lack of equitable access to health services. While access to health services is more readily available in large cities and developed regions, it is limited in small, rural, and underdeveloped regions. This situation illustrates a failure to implement the principles of equality and accessibility in human resources management.

2. Employment and Migration: Large cities where health personnel are concentrated appear to be more attractive in terms of the labour market. Higher salaries, better working conditions and more career opportunities make these cities more attractive for health personnel. This leads to a shortage of health personnel in rural areas and problems such as migration. Migration, employment and recruitment policies in human resources management should be reorganised to take this situation into consideration.

3. Incentives and Development: For the issue of a sheer lack of healthcare staff in remote and less developed areas, dual-played incentive policies are a vital element. The framework of the policies must cover financial awards, career growth platforms, a better quality of life, and integration into society. In addition to that, health care facilities should be paid more attention in regional plans, likewise, human resource recruitment, and retention should be given an emphasis too.

4. Training and Capacity Planning: The need to substantially increase the capabilities of healthcare education system to meet the demands for health personnel and to thoroughly review the training of health personnel has been prioritized. It is especially important that the programmes for the personnel being qualified to provide health services, especially in rural areas, be highly prioritized. Therefore, human resource planning can prepare the health care systems in advance by anticipating the future health workers needs and taking the necessary steps towards it.

5. Motivation and Performance Management: It is imperative to enhance the motivation and job satisfaction of health personnel. Implementing a performance-based

reward system and fostering a fair working environment will facilitate more efficient and enthusiastic work among health personnel.

The distribution of health personnel in Türkiye shows that there is a significant discrepancy between the theoretical principles of human resource management and its practical application. Current incentive schemes in Türkiye may be effective in providing additional incentives to health personnel, especially in less developed regions. However, more research should be conducted on the scope and applicability of these incentives. In this context, it is necessary to analyse the effects of the existing incentive policies and to strengthen these policies when necessary, in order to attract and retain health workers in rural areas.

5. DISCUSSION AND CONCLUSION

This study enriches the theories of human resource management and health services planning by analysing the distribution inequities of health human resources in Türkiye. The findings show how the imbalances in the distribution of health human resources affect the accessibility and quality of health care. This goes a long way in supporting the need for human resource planning in the provision of health care services. Besides, this research contributes to the existing literature that advocates for the consideration of regional differences in the delivery of health services.

The policy implications of the study are policy implications for increasing the distribution of health human resources. In this regard, it is recommended to use incentives, especially for the rural areas, to increase the distribution of health personnel. Such strategies as continuing education of health personnel, performance related incentives and working conditions are important in improving the quality of health services. Moreover, the formulation of health policies that are relevant to the regions may assist in enhancing the distribution of health services.

This research is based on secondary data, and this may pose some limitations to the study. The time at which the data sets were collected, and the precision of the data may influence the validity of the findings. However, the study is confined to the case of Türkiye only, which may restrict the generalisation of the findings to other countries. Future studies may try to avoid these limitations by employing more recent and detailed data sources. However, further research can be done using qualitative research methods to get more detailed findings.

Suggestions for future studies are as follows:

- More detailed regional analyses of imbalances in the distribution of health human resources could be conducted. This could provide a better understanding of the specific needs and problems in particular regions.

- Long-term follow-up studies can be conducted to assess the long-term impact of health policies. This will allow us to better understand the effects of policy changes over time.
- Qualitative research with health personnel and managers can contribute to a deeper understanding of current problems and potential solutions.

By analysing in detail, the current situation regarding the distribution of health human resources in Türkiye, this study makes important contributions in both theoretical and practical terms. The proposed policies and future research recommendations to improve the quality and accessibility of health services provide a valuable roadmap for studies in this field.

COMPLIANCE WITH ETHICAL STANDARD

Conflict of Interests: There is no conflict of interest between the authors or any third-party individuals or institutions.

Ethics Committee Approval: This study uses publicly available data. Ethics committee approval is not required.

Funding Disclosure: This study did not have any funding from any organization.

REFERENCES

A Universal Truth: No Health Without A Workforce. (2014). Retrieved 29 April 2024, from https://www.who.int/publications/m/item/hrh_universal_truth

Al-Sawai, A., & Al-Shishtawy, M. M. (2015). Health Workforce Planning: An overview and suggested approach in Oman. *Sultan Qaboos University Medical Journal*, *15*(1), e27-33. Retrieved from http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25685381

Avcı, K., & Ağaoğlu, S. (2014). Türkiye'de Sağlık İnsan Kaynakları Planlaması. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *7*(1), 83–94. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/spkd/issue/29270/313419

Cho, W., Choi, S., & Choi, H. (2023). Human Resources Analytics for Public Personnel Management: Concepts, Cases, and Caveats. *Administrative Sciences*, *13*(2), 41. https://doi.org/10.3390/admsci13020041

Cinaroglu, S. (2023). The interrelationship among health workforce, quality of care, and health outcomes in Turkey. *World Medical & Health Policy*, *15*(1), 73–87. https://doi.org/10.1002/wmh3.525

Çınaroğlu, S. (2021). Türkiye'de İller Düzeyinde Sağlık Personeli Dağılımı ve Daha Etkin Politika İhtiyacı. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *24*(2), 235–254. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/hacettepesid/issue/62974/956673

Commission feasibility study on EU level collaboration on forecasting health workforce needs, workforce planning and health workforce trends - European Commission. (2012). Retrieved 29 April 2024, from https://health.ec.europa.eu/other-

pages/basic-page/commission-feasibility-study-eu-level-collaboration-forecasting-health-workforce-needs-workforce-0_en

Gogalis, T. (2023). The role of human property administration in quality management in the public sector. *International Conference on Business and Economics - Hellenic Open University*, *1*(1). https://doi.org/10.12681/icbe-hou.5301

Kroezen, M., Van Hoegaerden, M., & Batenburg, R. (2018). The Joint Action on Health Workforce Planning and Forecasting: Results of a European programme to improve health workforce policies. *Health Policy*, *122*(2), 87–93. https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2017.12.002

Needleman, J., Buerhaus, P., Mattke, S., Stewart, M., & Zelevinsky, K. (2002). Nurse-staffing levels and the quality of care in hospitals. *The New England Journal of Medicine*, *346*(22), 1715–1722. https://doi.org/10.1056/NEJMsa012247

Newman, A., Ferrer, J., Andresen, M., & Zhang, Y. (2023). Human resource management in times of crisis: what have we learnt from the recent pandemic? *The International Journal of Human Resource Management*, *34*(15), 2857–2875. https://doi.org/10.1080/09585192.2023.2229100

Ono, T., Lafortune, G., & Schoenstein, M. (2013). *Health Workforce Planning in OECD Countries*. (62). https://doi.org/https://doi.org/https://doi.org/10.1787/5k44t787zcwb-en

Pribaković Brinovec, R., & Stanimirović, D. (2023). Management of health care workforce. *Management*, *28*(1), 29–43. https://doi.org/10.30924/mjcmi.28.1.3

Reina, R., & Scarozza, D. (2021). Human Resource Management in the Public Administration. In *Organizational Development in Public Administration* (pp. 61–101). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43799-2_3

Şimşek, A. B. (2022). Analysis of the Change in the Distribution of Health Human Resources at the Provincial Level in Turkey in 2014-2019. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, *8*(2), 171–184.

Tatar, M., Mollahaliloğlu, S., Sahin, B., Aydin, S., Maresso, A., & Hernández-Quevedo, C. (2011). Turkey. Health system review. *Health Systems in Transition*, *13*(6), 1–186, xiii–xiv. Retrieved from http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22455830

Tulchinsky, T. H., Varavikova, E. A., & Cohen, M. J. (2023). Human resources for health. In *The New Public Health* (pp. 987–1035). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822957-6.00001-6

Udekwe, E., Iwu, C. G., & De La Harpe, A. C. (2023). Human Resource Information Systems as Strategic Tool for the Sustainability of the Public Health Sector. In *Governance as a Catalyst for Public Sector Sustainability* (pp. 158–181). https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6966-8.ch008

UTISGAD
International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies
ISSN: 2791-6987

Article ID:	UTISGAD-2024-4-1-0906	pp. 30-43
Article Type:	Research Article	
Received:	09.06.2024	
Accepted:	26.07.2027	
Copyright: CC BY-NC 4.0 | Checked by: iThenticate		
Open-Access Policy: BOAI has been applied.		
www.utisgad.org | www.sitso.org.tr | Article Link		

SURİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN GERİDE BIRAKTIKLARI[1]

Fatma YEŞİL[2]

ÖZET

Göç, toplumların tarihsel süreçlerinde sebepleri ve sonuçlarıyla geleceği etkileme gücü olan önemli ve geçmişi insanlık tarihi kadar eskiye giden bir olgudur. Göç veren ya da alan tüm toplumlar bu yer değiştirme faaliyetlerinden etkilenmektedir. Savaşlar, coğrafik koşullarla ortaya çıkan kıtlıklar, doğal afetler, siyasi baskılar gibi çeşitli sebepler, göçün zorunlu etkenleri olarak düşünülmektedir. Mevcut çalışmada 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşın etkili olduğu göçün, göçe zorlanan bireylerinin savaşta kaybettikleri ve göç yerinde bıraktıkları yakınları sorgulanmıştır. Çalışmanın amacı toplumsal yapıyı oluşturmada önemli bir yere sahip olan geniş veya çekirdek ailenin parçalanmış olmasını saptamaktır. Sonuç, derinlemesine görüşme tekniği ile gerçekleştirilen veri derleme sürecinde katılımcı olarak görüşülen kadınların yüzde seksen (%80)'inin ailesinden veya akrabalarından pek çoğunu geride bıraktığı, yüzde altmış yedi (%67)'sinin ise savaşta eş, baba, kardeş veya akrabalarını kaybettikleri tespit edilmiştir. Devletlerin çoğunlukla bir güvenlik sorununun çözümü temeline dayandırarak meşru hale getirdiği ve gerçekleştirdiği savaşların ancak arka planda finansal, kültürel, coğrafik zenginlikler hatta kontrolün sağlanması ve güç elde etme çabası gibi birçok neden barındırdığı da bilinmektedir. Fakat savaşların insan onuruna yakışmayan durumlarla verilen hayatta kalma mücadelesini ortaya çıkardığı ve uzun süreli yıkımlarının görmezden gelindiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Anahtar kelimeler: Göç, Göçmen, Savaş, Geride bırakılan

JEL Codes: F22

1 *Çalışmanın özeti 24-26 Kasım 2023 tarihlerinde Girne, KKTC'de gerçekleştirilen IV. Liderlik Akademisi & Yönetim Kongresi'nde sunulmuştur.*

2 *Öğretim Görevlisi, Mersin Üniversitesi Silifke Meslek Yüksekokulu, fatmayesil@mersin.edu.tr, ORCID:0009-0006-2017-1212*

WHAT SYRIAN MIGRANT WOMEN LEAVE BEHIND

ABSTRACT

Migration is an important phenomenon that has the power to influence the future with its causes and consequences in the historical processes of societies and its history goes back as far as the history of humanity. All societies that give or receive migration are affected by these displacement activities. Various reasons such as wars, famines caused by geographical conditions, natural disasters, and political pressures are considered as compulsory factors of migration. In the current study, the relatives of the individuals who were forced to migrate by the civil war that started in Syria in 2011 and who were lost in the war and left at the place of migration were questioned. The aim of the study is to determine whether the extended or nuclear family, which has an important place in forming the social structure, is broken. As a result, it was determined that eighty percent (80%) of the women interviewed as participants in the data collection process carried out with the in-depth interview technique left behind many of their family members or relatives, and sixty-seven percent (67%) of them lost their husbands, fathers, siblings or relatives in the war. It is also known that wars, which are often legitimized and waged by states on the basis of solving a security problem, have many reasons behind them, such as financial, cultural, geographical riches, and even the effort to gain control and power. However, it would not be wrong to say that wars reveal the struggle for survival in situations that do not befit human dignity and that their long-term destruction is ignored.

Keywords: Migration, Migrant, War, Left Behind

JEL Codes: F22

1. GİRİŞ

Göç etmek, bir ağacın kök saldığı toprağından sökülüp başka bir iklimde yeşertilmeye çalışılmasıdır aslında. Oysa insanoğlu geçmişten günümüze ister bireysel ister topluluklar halinde olsun kendi ülke sınırları içinde, başka ülkelere ya da kıtalar arası daha iyi bir yaşam oluşturmak umuduyla veya hayatta kalabilmenin tek seçeneği olarak göç etmiştir. Çoğunlukla göçler savaş, kıtlık, doğa olaylarından meydana gelen felaketler ve toplumsal baskı gibi çeşitli sebeplerden ortaya çıkmaktadır (Keleş, 1983: 6). Göçlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve toplum refahı gibi değişimleri beraberinde getireceğinin bilinmesi önemlidir. Castles ve Miller'a (2008:5) göre ulus aşırı gerçekleşen göç hareketleri tarih boyunca var olsa da son yıllarda küreselleşmenin de izlerini taşıyan göç hareketlerinin niteliğinde, kapsamında ve boyutunda pek çok değişlikler meydana gelmiştir. Sınırları aşan ve özellikle siyasal otoritelerin karşılamada güçlük yaşadığı kitlesel göç dalgasının farklı şekillerinin ortaya çıkardığı küresel hareketlilik, anavatanlarından ayrılıp göçmen kimliği altında ve yurttaşlık haklarından yoksun kalan göçmenleri, bir yandan (mekânsal, siyasal, sosyal) içinde bulundukları talihsiz durum karşısında çaresizlikle yüz yüze bırakırken diğer yandan bu önemli sorunu aşma mücadelesi vermeye zorunlu bırakmaktadır (Soysal, 2010:495, Li, Frieze, 2012: 5-8).

Tüm uluslardaki bireylerin yaşama tutunma gereksinimi, küreselleşmenin etkileriyle meydana gelen yenidünya düzeninde neredeyse süreklilik gerektiren daha fazla entegre olma ihtiyacını, toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik süreçlerde yeni boyutların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır (Ünal,2014:20). Uluslararası göç hareketlerinin sıklıkla ve kontrolsüzce gerçekleşmesi, başta komşu ülkeler olmak üzere göçten etkilenmesi beklenen tüm uluslarda yabancı korkusu ve etnik çatışmalara sebep olabileceği gibi güvenliği tehdit eden durumları da ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca sosyal, kültürel, ekonomik ve mevcut toplumsal yapıları olumsuz yönde etkileyebileceği ve beraberinde, başlangıçta öngörülemeyen mikro düzeyde birçok sorunu da meydana getireceğinin bilinmesi önemlidir (Deniz,2014:177, Çobanoğlu, 1996: 12). Nitekim küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası göç sorunu, sosyal, kültürel, hukuksal, siyasal ve ekonomik dinamikleri olan oldukça karmaşık ve değişken bir durum olarak görülmektedir. Son yıllarda meydana gelen göç hareketleri çeşitli özellikleri (nicel ve nitel) açısından yoğun bir değişim sürecine girmiştir (Ünal, 2014: 4, Sencer, 1979: 28).

Çoğunlukla siyasi baskıların ve iç çatışmaların sebep olduğu göç hareketleri, göç eyleminde bulunan göçmenlerin birçoğunu, kendi ülkesi dışındaki yeni yaşam arayışlarını mülteci veya sığınmacı statüsü ile sürdürmeye mecbur bırakmaktadır. Castles ve Miller'a (2008,175) göre, milletlerarası ortaya çıkan göçün teknolojik gelişmeler, küreselleşme vb. etkilerle farklı süreçlerde ve göstergelerle değişimine tanık olmaktayız. İkinci dünya savaşının beraberinde, birçok ulusun ortadan kalktığı, sınırların yeniden çizildiği ve yeni oluşumları meydana getirdiği bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde meydana gelen politik gerginliklerin ulusların kendi içerisinde kargaşa ve çatışmaya sebep olacak tehditler oluşturduğu sıklıkla gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, dünyada kuzey güney uçurumunun

derinleşmesi olarak da ifade edilen toplumsal koşullar, siyasal faaliyetler ve ekonomik yapılarda gözle görülen farklılaşma, milletlerarası göç eylemlerinin asıl nedenlerini göstermektedir. Söz konusu değişimler göç faaliyetlerinin geçmişe kıyasla birçok yönden değişimini beraberinde getirmiştir ve göç eskiye göre çok daha heterojen ve kompleks bir nitelik kazanmıştır. Bu durum hem göç veren hem de göç alan uluslar için sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik acil tedbirlerin alınması gerekliliğini göstermektedir.

Diğer taraftan Erol ve Ersever'inde (2014,8) belirttiği gibi, göç ile birlikte göçmen, ailesinden mevcut kültüründen kopma durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Çoğunlukla göç edilen yeni topraklarda yaşatılan kültürel özelliklerin farklılık göstermesi onun birçok duygusal sorun yaşamasına sebep olmaktadır. Anca zaman içerisinde göçmen karşılaştığı yeni kültürel özelliklerle kaynaştıkça duygusal sorunlar azalabilir. Yine de savaşın her türlüsü (iç savaş veya dış güçlerle yapılan savaş) birçok yıkımın yaşanmasına neden olmakla birlikte telafisi mümkün olmayan kalıcı hasarların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Savaş bölgelerinde çatışmaların neden olduğu yaralanmalar ve ölümler savaşın doğrudan etkisini yansıtırken, savaş bölgesinden uzaklaşabilen siviller için başka sorunlar (sağlık bakımı, ebeveyn kayıpları, zorunlu göçler, temiz su ve gıdaya ulaşamama gibi) ortaya çıkmaktadır (Oğuz, Tuygun ve diğer.,2016:2). Zorunlu göçler, savaş bölgesinden uzaklaşıp yeni bir yaşam kurma arayışına giren göçmenleri oldukça güç bir yolculuğa mecbur bırakmaktadır. Hatta bazen göçmenler ulaşmak istedikleri ülkelere yasa dışı yollarla bile olsa girmeyi hedeflemekte ve can kayıpları gibi sonuçları acı olan, olaylar yaşanmaktadır.

2. GÖÇ VE GÖÇMEN KADIN

Göç olgusunun tarih boyunca ve günümüzde çok farklı sebepleri olmasına rağmen herkes tarafından ilk akla gelebilecek başlıca sebepler savaşlar ve doğal afetlerdir. Nedeni göçü zorunlu kılan doğal afetler ve savaşlarsa göç yolculuğu hayatta kalabilmenin bir yolu olarak çıkılan zorunlu ve zorlu bir yolculuktur. Kavimler göçüne neden olan insanoğlu; sınırları (ırk, kültür, coğrafya, din) keşfettikten sonra daha iyi bir yaşam umuduyla göç artık evrensel bir sorun haline gelmiştir. Göç, küçük topluluklardan ve az gelişmişlikten büyük sınırları olan, gelişmiş toplumlara geçişin bir hikayesi olmuştur. Aynı zamanda, bir milletin alt etnik kökenleri ve o milletin kimliğinin sebebidir. Bir fiziksel sınırdan başka bir fiziksel sınırın içine geçiş aynı alt etnik kökenlerle birlikte olur ve kendilerine ait sorunları da yeni fiziksel sınırların içine beraberinde getirir. Bunu da geçmişten kopmama, gelinen köklere bağlılık adına yapar insanoğlu.

Cengiz'in de (2015,19) belirttiği gibi, genellikle göçler, sebep ne olursa olsun, geride acı hikâyeler bırakmaktadır. Oysa göç hareketi, göç yolundakiler için yeni bir yaşama atılan umut dolu adımlardır. Fakat bu yolun sonuna gelindiğinde bazen hayaledilen yaşamı yakalama imkanı oluşurken, bazen de göç edenleri terk ettiği bölgeden çok daha güç durumlarla yüz yüze getiren koşullar ortaya çıkmaktadır. Göçmen için koşulların önemli belirleyicileri, göç edilen ülkelerin göçmene yönelik uyguladığı politikalar ve ekonomik

gelişmişlik durumudur. Kaçınılmaz olan ise bütün göçlerin, sosyo-kültürel etkileşimleri ve ekonomik düzenlemelerde yeni boyutları beraberinde getirmesidir. Göçmenlerin, yaşamlarını sürdürebilmeleri için belli miktarda gelir elde etmeleri, insanoğlunun sosyal bir varlık olması sebebiyle de yeni yaşamlarını kurmak istedikleri topraklarda yaşayan topluma uyum sağlamaya çalışmaları zorunlu bir ihtiyaçtır.

Gökbayrak'ın belirttiğine göre göçmen kadın aracılığıyla, dünyanın az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerinden, gelişmiş ülkelerine bir refah transferi yaşanmaktadır. Çünkü göç almış gelişmiş ülkelerde farklı sonuçların ortaya çıkardığı hasta, yaşlı veya çocuk bakım hizmetlerindeki arz açığı, göçmen kadınlar tarafından doldurulmaktadır (Gökbayrak, 2009:23). Fakat her göç eden birey veya topluluk kendi kültürel değerlerini de beraberinde götürdüğü için göç ettikleri toplumların kültürel yapısında birtakım yozlaşmaya sebep olacağı kaçınılmaz bir durumdur. Diğer taraftan göçmen bireylerin ya da kadınların göç ettikleri ülkelerde niteliklerine bakılmaksızın veya almış oldukları eğitimden bağımsız düşük ücretle çeşitli işlerde çalıştırılmaları onları, niteliksiz bireyler olarak yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakmaktadır. Gökmen'in de ifadesinden anlaşılacağı gibi, göçmen kadınlar ülkelerinde doktorluk, mühendislik avukatlık gibi uzmanlık gerektiren yüksek statülü işlerde çalışmış kadınlar olabilir fakat göç ettikleri ülkelerde yaşamak zorunda kaldıkları değişim onları niteliksizlermiş gibi olma sorunuyla yüz yüze bırakmaktadır (Gökmen, 2011:26).

Dahası göçmen kadınların sadece nitelikleri görmezden gelinmez değil ayrıca birtakım uygulamalarla asıl mesleklerini icra etmeleri engellenebilir. Buna ek olarak göçmen kadınların farklı tarihsel, kültürel ve sosyal yapılardan gelmiş olmaları, uyum sağlamaya çalıştıkları yeni çevreye adapte olmalarını güçleştirebilir. Göçmen kadınlar dâhil olmaya çalıştıkları çevreyle baş etmeye çalışmanın yanı sıra eşleriyle, atfedilen eş ve annelik rolleriyle de mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Liamputtong, 2006:26). Diğer taraftan Edo & Toubal'ın yapmış olduğu araştırma, Fransa'da yaklaşık yirmi yıldır göçmen kadın işçilerin arzında önemli bir artış yaşanması, yerli kadın ve erkek işçiler arasındaki ücret farkının artmasına neden olduğunu göstermektedir (Edo & Toubal, 2017:17). Bu bağlamda toplumların dinamik bir yapıya sahip olduğu gerçeğinden hareketle göçlerin kültürel, kamu güvenliği, ekonomik, siyasal ve sağlık alanında olumlu, olumsuz sonuçlar doğurabileceğinin başlangıçta tam olarak öngörülmesi pek mümkün olamayabilir veya öngörülen sonuçların tam tersi sonuçlarla da karşılaşılabilir. Dahası olumlu veya olumsuz sonuçların uzun yıllar sonra da ortaya çıkabileceğinin bilinmesi önemlidir.

3. YÖNTEM

Çalışmada, 42 Suriyeli kadınla yüz yüze görüşmeler yapılmış ve önceden hazırlanmış sorular kullanılmıştır. Ancak sorulara verilen cevaplar bağlamında yeni sorular üretilerek katılımcıların içtenlikle kendilerini ifade etmelerine olanak sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devleti sınırları içerisine (Türkiye'nin Güney Doğusuna) göç etmiş, mülteci kamplarında yaşamış ve diğer yerleşim alanlarında yaşayan gündelik hayata uyum

sağlamaya çalışan bekâr, dul kalmış veya boşanmış, 18-45 yaş aralığındaki Arap, Türkmen, Çerkez ve Kürt etnik kökenlerine sahip, okuryazar olmayanlar da dâhil her düzeyde eğitim almış kadınlar tercih edilerek çalışmanın sınırlılıkları belirlenmiştir. Göç kavramının, gerek o bölgede yaşayan bölge insanı için gerekse göç etmiş insanlar için bir tabu olması sebebiyle kadınlar ile görüşme sırasında güven ortamının oluşturulması, veriler elde edilirken önemli görülmüş ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir durum olmuştur.

Katılımcı kadınların sorulan soruları yeterli düzeyde anlayamadıkları ve cevap veremedikleri durumlarda kendi içlerinden hem Arapça hem Türkçe bilen tercümanların yardımı alınmıştır. Katılımcıların sorular karşısında kendilerini rahat hissederek iç dünyalarındaki hissiyatlarını, düşüncelerini ve rahatsız oldukları konuları ifade etmeleri amaçlanmıştır. Ayrıca katılımcı kadınların ifadelerinin aktarımında, ad ve soyadları baş harfleri kodlanmış, kamplarda yaşamış olanlar için hangi kampta, şehir hayatına uyum sağlamaya çalışanlar içinde nasıl ve nerede yaşadıkları gizli tutulmuştur. Çalışmada katılımcı kadınların bilgilerinin kodlanarak aktarılması, kişisel bilgilerinin ifşa edilmesinin etik olmayacağı anlayışından doğmuştur. Çalışmanın bulgular kısmında katılımcıların ifadeleri tırnak içinde, italik yazı stili ile orijinal haliyle aktarılmıştır.

4. TÜRKİYE'YE GÖÇ ETMİŞ SURİYELİ KADINLARIN YAKINLARINI GERİDE BIRAKMALARI: BULGULAR.

Görüşmelere katılan Türkiye'nin Güney Doğusuna göç etmiş Suriyeli 42 kadının demografik özelliklerine bakıldığında bulgular şu şekildedir: Yaş ortalamaları 27 olup; savaş öncesi 2011 yılına göre dolar bazında aylık gelirleri ortalama $ 809,63 iken, göçten sonra ortalama $ 286,99 dolara düşmüştür. Göç öncesi ve göç sonrasına 2018'de verilerin elde edildiği tarihe bakıldığında gelir seviyelerinde göç sonrası artış olan durumlar gözlendiği gibi göçün bir yansıması olarak çoğunluğun gelirinde ciddi düşüşler dikkat çekmektedir. Görüşmelere katılan kadınların eğitim durumları incelendiğinde, Grafik 1'de de görüldüğü gibi çoğunluğu oluşturan 15 kişi lise, 10'ar üniversite ve ilkokul, 5 ortaokul ve 2 hiç okumamış katılımcı olduğu saptanmıştır.

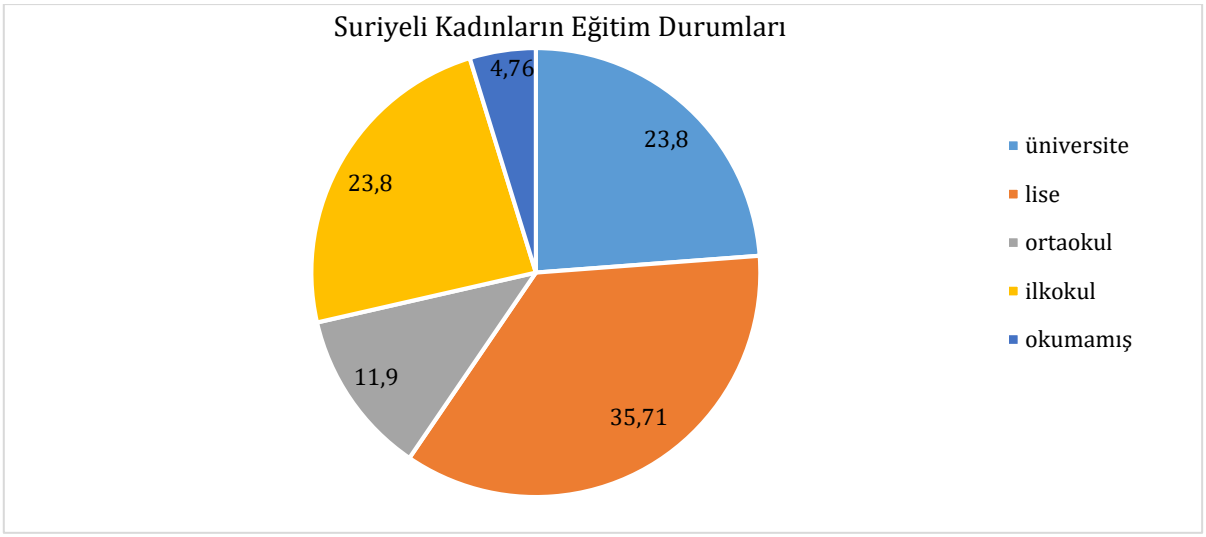

Grafik 1. Suriyeli Kadınların Eğitim Durumları

Suriye çeşitli etnik kökenlerin birlikte yaşadığı bir topluma sahiptir. Bu nedenle çalışmada Suriyeli kadınları tek bir etnik kökenin temsil etmeyeceği gerçeğinden hareketle; 23'ü Arap, 10'u Türkmen, 7'si Çerkez ve 2'si Kürt olmak üzere 42 kadın ile görüşme yapılmıştır.

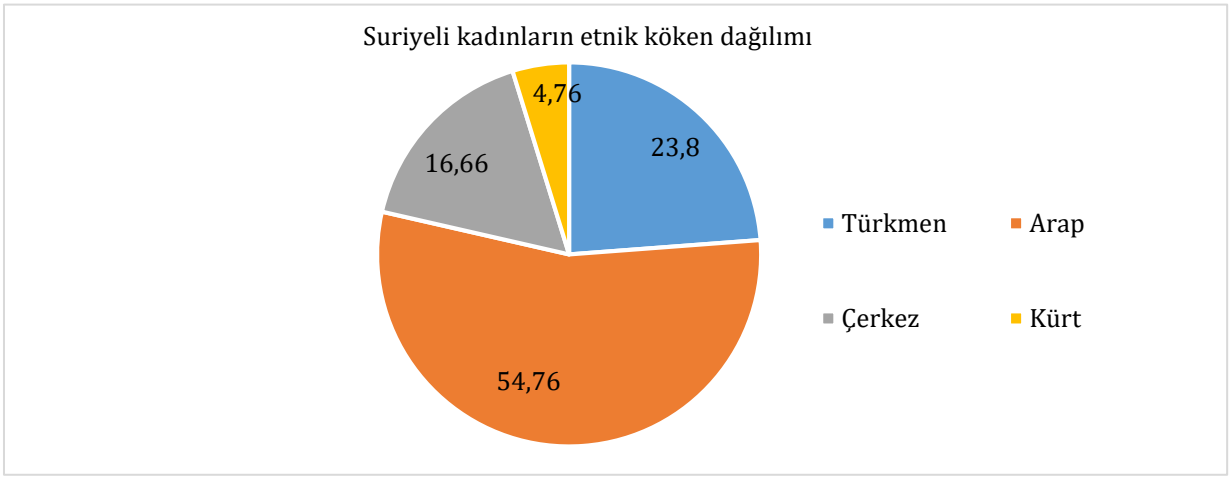

Grafik 2. Suriyeli kadınların etnik köken dağılımı

Savaş sebebiyle göç etmek zorunda kalmış ve mevcut çalışmada görüşmeye katılan 42 Suriyeli kadının 6'sı eş ve amca, dayı, kardeş gibi 1., 2. ve 3. dereceden akrabalarını, 18'i baba, abi, kardeş, amca-dayı çocukları gibi 1., 2. ve 4. dereceden akrabalarını kaybetmiştir. Görüşülen 14 kadın uzaktan ve yakından herhangi bir yakınını kaybetmemiş, 2 görüşmeci ise uzaktan akrabaları olan kişileri savaşta kaybettiklerini ifade etmiştir.

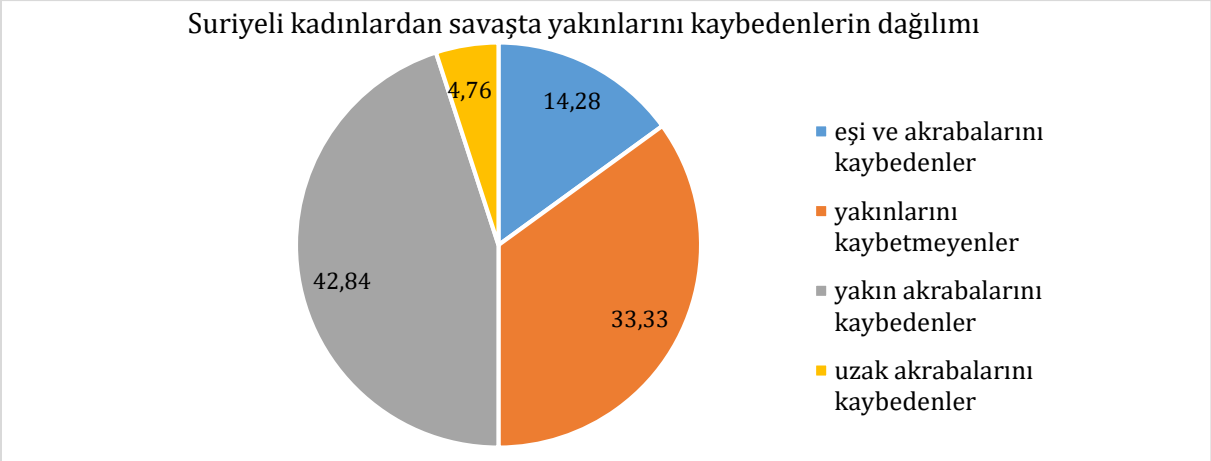

Grafik 3. Göç etmiş Suriyeli kadınlardan savaşta yakınlarını kaybedenlerin dağılımı

Göç etmek zorunda kalan Suriyeli kadınlardan yakınlarını savaş ülkesi olan Suriye'de bırakıp gelmek zorunda kalanlar incelenmiştir. Grafik 4. de görüldüğü üzere ailesi ve akrabalarından birçok kişiyi geride bırakmak zorunda kalan 10, yakın akrabalarından birçok kişiyi geride bırakmak zorunda kalan 19, uzaktan akrabalarını geride bırakmak zorunda kalan 1, hiçbir yakını savaşın olduğu topraklarda kalmayan ise 12 kadınla görüşme yapılmıştır.

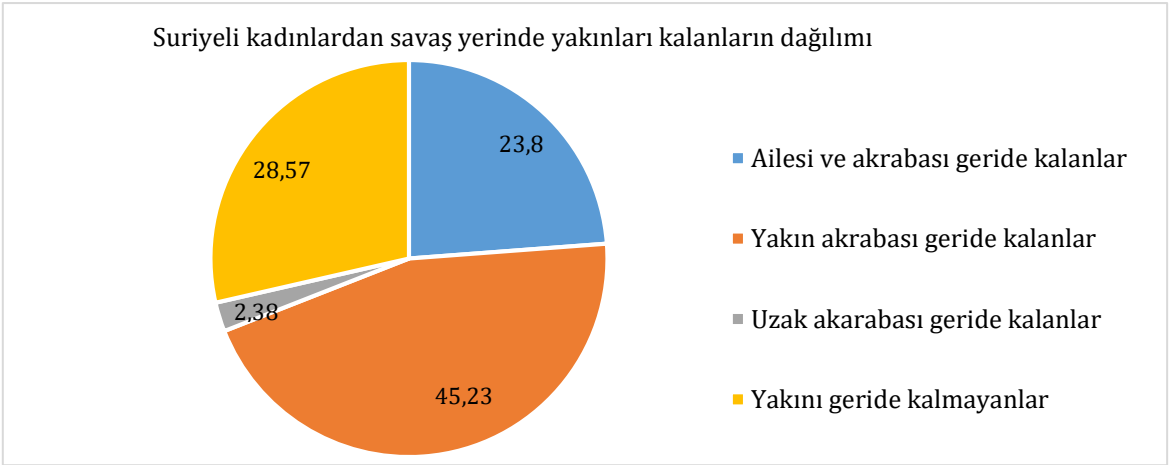

Grafik 4. Göç eden Suriyeli kadınlardan savaş yerinde yakınlarını bırakmak zorunda kalanların dağılımı

Genellikler devletlerin bir güvenlik meselesine temellendirerek meşrulaştırdığı savaş, uzun süreli sonuçları ve yıkıcı sosyal etkilerinden kaynaklı olarak diğer (suç ve terörizm) yıkıcı etkilere sahip konulardan ayrılır ve bölge halkı üzerinde savaş öncesi, savaş süresi ve savaş sonrası olmak üzere farklı aşamalardan oluşan derin etkiler bırakır (Smith 1998: 202). Birçok tanımı yapılan savaş Rousseau'ya (1965) göre, özgürlüğün sınırlandırılması, yok edilmesi veya köleleştirilmesidir. Oysa bir insan için özgürlüğünün elinden alınması, insan olma niteliğinden, sahip olduğu haklarından, hatta insan olmanın temel sorumluluklarını yerine getirmekten yoksun bırakılmasıdır. Böyle bir yoksunluk, her

şeyden önce insan doğasıyla uyuşmaz (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu,2007:1). Oysaki insanlar, geçmişten günümüze çoğunlukla gelişmekte olan pek çok ülkede, bazen modernleşme çabası sonucu olarak da gösterilen farklı sebeplerle birçok savaşın yaşandığı bir dünyaya tanık olmaktadır.

2011 yılına uzanan Suriye'deki iç savaşın yıkıcı sonuçlarına maruz kalarak topraklarını terk etmek zorunda kalan S.E.; *"Sevdiğim kişiyi ve akrabalarımdan birçok kişiyi geride bıraktım".* Diyerek acı gerçekleri bir kez daha dile getirmektedir. Yine sevdiği erkeği geride bırakmanın hüznünü "*O, geride kaldı, bitti gitti her şey gerek yok haber almama".* İfadesiyle sanki kaderine sitem etmekteydi. "*Akrabalarımın hayatta olduklarını biliyorum ama sevdiğim kişinin durumunu bilmiyorum".* Sözleriyle geride bırakılanlardan haberdar olunamamanın güçlüğünü de dile getirmektedir. N.H.; "*Çok yakın akrabalarım olmasa da annemin kuzenleri, babamın kuzenleri savaşta kaybettiğim yakınlarım arasındadır".* İfadesinde o kadar kayıp var ki hatırlayabildiklerim bunlar der gibiydi. M.G.; "*Komşuları, tanıdıkları savaşta kaybettik ama yakın akraba kaybetmedim*". Sözleriyle yakın akrabalarını kaybetmediği için haline şükreder gibi bir izlenim bırakmaktaydı fakat *"Babamı Suriye'de bıraktık*". İfadesinde babaya duyulan özlemi gizleyemedi ve kelimeler boğazında düğümlendi adeta. R.N.; *"Kocamı, kocamın kardeşini ve kendi amcamı kaybettim".* Derken sesi titremişti. *"Suriye'de akrabalarım var".* Sözleriyle geride de olsa hayatta kalan yakınlarının olduğunu bir umutla anlatmaktaydı. E.H.; "*Savaşta kuzenlerimi ve yeğenlerimi kaybettim".* Sözleriyle savaşın uzaktan veya yakından ama herkese ölüm acısını tattırdığını belirtmiştir.

L.K.; *"Bacımı, teyzemi kaybettim".* Dedi ve bir kardeşi kaybetmenin acısını titreyen sesiyle anlattı. *"Sevdiğim erkeği bırakmadım ama Suriye'de bıraktığım akrabalarım var".* Sözleriyle sevdiğini bırakmamak diğer sevdiklerini bırakmanın özlemini gidermiyor ki der gibiydi sanki. S.A.; *"Babamı savaşta kaybettim".* İfadesiyle acının en büyüğünü anlatmaya çalıştı ve *"Bütün ailem burada geride bıraktığım kimse yok".* Sözleriyle geriye dönmemek üzere bir ayrılışı hissettirmişti. D.M.; "*Amcamı, teyzemi ve diğer akrabalardan geride kalanlar oldu"*. Dedi ve anlattı köklerinden kopup gelişini. R.H.; "*Bazı kuzenlerimi ve akrabalarımı kaybettim".* Sözleriyle anlattı savaşın ondan aldıklarını ve *"Hiç kimseyi bırakmadım".* Diyerek geride özlem duyacağı kimsenin olmamasının mutluluğunu belirtti. R.H.; *"Amcamın oğlunu ve bazı akrabalarımı kaybettim".* İfadesiyle anlatmaya çalıştı kayıplarını. *"Sevdiğim bir erkeği geride bıraktım ama şimdi ne durumda bilmiyorum*". Sözleri ise, sevdiğine duyduğu özlemden çok hissettiklerine duyduğu umutsuzluğu anlatmaktaydı. C.D.; "*Dayımı ve kuzenlerimi kaybettim*". Diyerek savaşın yaşattığı acıyı anlattı. S.A.; "*Sevdiğim insanlar, akrabalarım, kuzenlerim Suriye'de kaldı".* Sözleriyle sevdiklerinden, kökünden, toprağından kopup gelirken geride bırakmak zorunda kaldıklarını anlattı. N.Ş.O.; *"Üç tane kuzenimi kaybettim".* Savaşta diye dile getirdi acısını. *"Suriye'de bıraktığım yakınlarım olmadı ama sevdiğim beni bırakıp Danimarka'ya gitti*". İfadesiyle savaşın insanları nasıl bölük pörçük dünyanın her bir tarafına savurduğunu anlatmaya çalıştı.

L.A.; *"Amcamı kaybettim".* Dedi ve *"Akrabalarım geride kaldı ama sevdiğim Suriye'den gitti". "Kanada'da yaşıyor".* Diyerek, bir başka sevdiklerinden ve sevgiliden zorunlu ayrılığı anlattı. S.H.; *"Amcamı ve dayımı kaybettim*". Sözüyle belirtti acısını ve *"Hayır, geride bıraktığım kimse yok".* İfadesiyle ise, savaşın ülkesinde anılar hariç özlem duyacağı kimsenin olmadığını belirtti. S.D.M.; *"Evet, kardeşimi ve birçok akrabamı savaşta kaybettim".* Sözleriyle acısını dile getirirken gözyaşlarını tutamadı ve *"Evet, birçok akrabam Suriye'de kaldı"*. Sözleri ise, acısının sadece savaşta kaybettikleri değil bir de geride bıraktıklarına duyduğu özlemi vurgulamaktaydı. V.A.; "*Yok, herhangi bir yakınımı kaybetmedim".* Diyerek yaşadıklarını bir nebze de olsa şans olarak gören başka bir görüşmeciydi ve *"Evet, birçok akrabam Suriye'de kaldı".* Sözünde ise, o şansın geride bıraktıklarına ve geçmişe duyulan özlemle kaybolduğunun yansıması vardı. Devam etti V.A.; *"Vallahi savaş sevdiğimden ayırdı, yapacak bir şey yok".* İfadesiyle kaderine teslim oluşu dile getirdi ve *"Keşke öyle bir şansım olsaydı".* Sözü, geride bırakılan sevgiliye özlemin ne kadar büyük olduğunu açıkça göstermekteydi.

H.E.İ.; "*Amcamı ve halamın çocuklarını kaybettim".* Diyerek anlattı savaşın yok ettiklerini. *"Akrabalarımın birçoğu Suriye'de kaldı*". Sözü ise sadece savaşta kaybedilenlerin acısı değil bir de geride bıraktıklarına duyulan hasreti anlattı. Z.G.; "*Oğlu bizimle yaşayan erkek kardeşimi savaşta kaybettim"*. Dedi ve kardeş acısını ondan kalan hatıra ile sarmaya çalışıyordu adeta. Devam etti *"Suriye'de bir sevgili bırakmadım ama akrabaların çoğu geride kaldı".* Sözleriyle belirtti geride bıraktığı sevdiklerini. K.G.; *"Savaşta abimi kaybettim".* Sözüyle bir başka kardeş acısını yaşayan görüşmeci olduğunu belirtti *"Akrabalarım ve arkadaşlarımın bazıları kaldı*". Cümlesi ise, acının ve yakınlara duyulan özlemin aynı yürekte taşındığını hissettirmekteydi. R.M.; " *Kardeşimin oğlunu kaybettim".* Diyerek canından bir parçanın koparıldığını anlatıyordu. *"Kız kardeşlerim, arkadaşlarım ve akrabalarım Suriye'de kaldı".* İfadesinden ise, savaşın insanları bütün sevdiklerinden ve topraklarından nasıl kopardığı anlaşılmaktaydı.

N.Ş.; *"Ailem kaldı. Ben kampta halamlarla yaşıyorum".* Derken boynunu bükmüştü ve sonra *"Evet, Sevdiğim şu an Hollanda'da yaşıyor".* Diyerek ayrılık hasretinin çeşitliliğini belirtti. R.M.; *"Teyzemler ve sevdiğim bazı arkadaşlarım kaldı*". Sözüyle aktardı geride bıraktığı sevdiklerini. M.O.; *"Yakın akraba olarak kimseyi kaybetmedim ama komşulardan ve uzak akrabalardan kaybettiklerim var".* İfadesiyle yakınlarını savaşta kaybetmemenin bir şans olduğunu ima eden başka bir görüşmeci kadındı fakat *"Teyzem, dedem ve diğer akrabalardan birçok kişi geride kaldı".* Sözleriyle geride bıraktıklarını, hissettiği özlem bağlamında sıraladı, *"Hayır, o, Belçika'ya gitti".* Sözüyle sevgiliden ayrı kalmış olmayı kabullenmek istemeyen bir duruşu sergiledi. U.I.; *"Annem Suriye'de kaldı ben kampta kardeşlerim ve babamın ikinci karısı olan üvey annemle yaşıyorum".* Sözleriyle hüzünlenerek anlattı annesini savaş ülkesinde, geride bıraktığını. M.T.; "*Dayımın oğlunu kaybettim".* İfadesiyle savaşın kendinden alıp götürdüğünü aktardı. *"Herkes Türkiye'ye geldi geride kimse kalmadı".* Cümlesi ise, geride bırakılanın sadece anılar olduğunu anlatmaktaydı. S.G.; *"Kendi ailemden kimseyi kaybetmedim ama akrabalarımdan dayımın oğlunu kaybettim".* Sözüyle yakınlarını kaybetmiş olmada çemberin oldukça daraltılmış

olduğu hissettirilmekteydi ve birinci dereceden akraba değilse insanlar kaderine teşekkür eder gibiydi. R.S.; *"Yakınlarımdan kimseyi kaybetmedim ama abimin kızı yaralandı".* Diyerek yine kendini savaş ülkesinin şanslı bireyleri arasında gördü fakat *"Kız kardeşlerim ve erkek kardeşlerim Suriye'de".* Derken sözler boğazında düğümlenmişti ayrı düşmenin acısından. N.K.; *"Eşimi, kardeşlerimi, kuzenlerimi ve birçok akrabamı savaşta kaybettim".* Sözleriyle sanki kaybettiklerinin acısının derinliğine göre kelimeleri sıraladı ve *"Kız kardeşim ve kendim dışındaki bütün akrabalarım Suriye'de kaldı".* İfadesinde yalnızlığın yarattığı çaresizlik hissedilmekteydi. F.K.; "*Ailemin tamamı Suriye'de kaldı. Ben çocuklarım ve bir de kız kardeşim Türkiye'deyiz".* Cümleleriyle Suriye'de, geride bıraktıklarını aktardı. H.E.M.; *"Akrabalarım Suriye'de kaldı".* Diyerek ve tek cümle ile geride bıraktıklarını anlatan bir başka görüşmeci kadın oldu. D.D.; *"Ailem Suriye'de kaldı".* Cümlesiyle en yakınlarını geride bıraktığını anlatmaya çalıştı. İ.M.; "*Çok fazla, sadece 10 tane kuzenimi savaşta kaybettim".* Sözleriyle dile getirmeye çalıştı acısının büyüklüğünü.

K.S.Y.; "*Akrabalarım Suriye'de kaldı*". Sözüyle kısaca geride bıraktıklarının sadece akraba olduğunu açıkladı. M.G.; *"Dayım ve eşini kaybettim".* İfadesiyle belirtti kaybettiklerini ve *"Bir abim Suriye'de kaldı. Ailemden diğer herkes Türkiye'de*". Sözlerinden ise, canından birinin geride kalmasına bir hayıflanma sezilirken diğer taraftan herkesin Türkiye'de olmasının rahatlığı da hissedilmekteydi. H.N.; "*Eşimi, yeğenimi ve birçok akrabamı kaybettim"*. Sözleriyle yine kaybettiklerinin acısı büyüklüğünde kelimelerin sıralandığını gösterdi. Ve son olarak Ş.A.H.; "*Akrabalarımdan 15 kişiyi savaşta kaybettim".* Ve *"Dayım Suriye'de kaldı".* Cümleleriyle savaşın, yıkıcı, yok edici gücünü, vatan toprağından kopuşu ve ayrılığın dile gelişini bir kez daha anlatmış oldu. Savaşın iki yüzü vardır: Bir tarafta yukarıda topraklarından ayrılmak zorunda kalarak Türkiye'nin güney doğusuna göç etmiş 42 göçmen kadının anlattığı karanlık, yıkıcı ve acı yüzü vardır. Diğer tarafta, ülke menfaatleri uğruna savunan veya savunduğunu ileri süren, bütün bu olumsuzlukları meşru gören, gerekçeler üreten ve mücadele eden kapitalist düzenin başrol oyucularının tarafı…

5. SONUÇ

Göç hareketleri; tarih boyunca yaşanmış, günümüzde yaşanmakta ve gelecekte de yaşanması kaçınılmaz olan insanoğlunun bir yer değiştirme faaliyetidir. Bu faaliyetin savaş, kıtlık, doğal afetler ve siyasi baskı gibi zorunluluk bağlamında ortaya çıkan ya da daha iyi bir yaşam, eğitim veya iklim özelliklerinden kaynaklı zorunluluk gerektirmeyen çok farklı sebepleri vardır. Göçün sebebi doğal afetler ve savaşlar gibi zorunlu sebepler ise göç hayatta kalabilmenin tek seçenek görüldüğü bir yolculuktur. O, aynı zamanda küçük topluluklardan, büyük sınırları olan; az gelişmişlikten, gelişmiş toplumlara geçişin bir çabasıdır. Ayrıca bir milletin alt etnik kökenleri ve o milletin kimliğinin sebebidir. Göçlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve toplum refahı gibi değişimleri beraberinde getirdiği de bilinmektedir. Çünkü her göçmen kendi kültürel değerlerini de beraberinde götüreceği için göçü alan toplumların gerek ekonomik gerekse kültürel yapısını birçok değişime uğratacaktır. Diğer taraftan göçmenlerin, niteliklerine ve almış oldukları eğitime

bakılmaksızın düşük ücretle farklı işlerde çalıştırıldıkları da bilinen bir gerçektir. Bu gerçek onları niteliklerini kullanamayan bireyler olarak yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakmaktadır. Çoğunlukla güvenlik sorunu gerekçesiyle meşrulaştırılan ancak arka planda epey çeşitli sebepleri bulunan ve yapılan savaşların yarattığı zorunlu göç hareketleri, hem göçü alan, hem de göçü veren ülkelerde bölge halkı üzerinde savaş öncesi, savaş süresi ve savaş sonrası gibi farklı aşamalarda etkileri ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler nadiren olumlu yönde gelişmeler şeklinde olsa da çoğunlukla makro ve mikro düzeyde olumsuz ve uzun süreli sonuçlara sebep olmaktadır. Mevcut çalışma göçün yaratmış olduğu yıkımların sonuçlarından biri olan aile birliğinin parçalanması ve sosyal çevreden kopuşunu ortaya koymak maksadıyla yapılmıştır. Ayrıca çalışmanın gerçekleştirildiği esnada birçok husus da dikkate alınmıştır. Örneğin; katılımcı kadınların bilgileri kodlanarak aktarılmış, kişisel bilgileri ifşa edilmemiştir. İfadelerinin aktarımında ad ve soyadlarının ilk harfleri kodlanarak verilmiştir. Kamplarda yaşamış olanlar için hangi kampta, şehir hayatına uyum sağlamaya çalışanlar içinde nasıl ve nerede yaşadıkları gizli tutulmuştur. Arap, Türkmen, Kürt ve Çerkez olmak üzere 18-45 yaş arası bekâr, dul kalmış veya boşanmış 42 kadınla yapılan yüz yüze görüşmede, görüşmeci kadınlara önceden hazırlanmış 8 temel soru bağlamında görüşmelerin akışı doğrultusunda farklı farklı soruların yöneltilmesi, onların kendilerini içtenlikle ifade etmelerine yardımcı olması maksadıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda söz konusu aile birliğinin gerek savaşta kaybedilen aile üyeleri veya akrabalar gerekse savaşın yaşandığı Suriye'de kalan veya farklı ülkelere göç etmek zorunda kalan aile ve akraba üyelerinin olduğu saptanmaktadır. Böylece çalışmanın amacı doğrultusunda hazırlanan sekiz temel soruya ve ilave sorlara görüşmeci kadınların vermiş oldukları cevaplar şöyle dağılım göstermiştir: Kadınların yüzde seksen (%80)'i, kendisi Türkiye'ye gelirken ailesinden veya akrabalarından birilerini ya da birçoğunu Suriye'de, geride bırakmış olduğunu belirtmektedir. Yüzde on dokuz (%19)'u bütün akrabaları ve ailesiyle Suriye'yi terk etmiş olduğunu ifade etmektedir. Yüzde altmış yedi (%67)'si savaşta yakınlarını kaybettiğini belirtirken, yüzde otuz üç (%33)'ü hiçbir yakınını savaşta kaybetmediğini belirtmektedir. Görüşmeci kadınlar savaşın yaşattığı pek çok acıyı, korkuyu, kaybı ve çeşitli mağduriyeti hüzünlenerek anlattılar. Ayrıca kopup geldikleri topraklara ve sevdiklerine duydukları özlemi, bir daha hiç görüşememe ihtimalinin yarattığı kaygıyı, kaybettiklerinin boşluğunu nasıl dolduracaklarının umutsuzluğunu dile getirdiler. Özetle fiziksel ve ruhsal açından sağlıklı çocukların ve toplumların var olabilmesi için aile birliğinin sağlanması azımsanamayacak kadar büyük ve önemlidir. Ancak geçmişten günümüze çeşitli sebeplerle gerçekleştirilen savaşların aile birliğini parçalama hususunda önemli bir payı üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuç göstermektedir ki, aile birliğinin parçalandığı ve iyileştirilmesi mümkün olmayan sonuçları ortaya çıkardığı yönünde olmuştur. Bu bağlamda savaş gibi göçü zorunlu kılan eylemlerin sebep olduğu aile birliğinin parçalanmasının makro ve mikro düzeyde özellikle sosyo-kültürel boyutta çok yönlü ve uzun vadede tehlikeli sonuçlara neden olabileceğini ortaya koyacak çalışmaların yapılması önerilebilir.

ETİK STANDARTLARA UYGUNLUK

Çıkar Çatışması: Çalışma tek yazarlı olup çalışmanın yazarı dışında çalışmaya katkı sunan olmamıştır. Dolayısıyla çalışmada yazarlar arası çıkar çatışması söz konusu değildir.

Fon Açıklaması: Bu çalışmada herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

Alaeddinoğlu, F., & Aliağaoğlu, A. (2007). Savaş alanları turizmine tipik bir örnek: taarruz ve başkomutan tarihi milli parkı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *18*(2), 215-225.

Atabek, N. (2005). *Okur temsilciliği: Türk basınında okur temsilcisi köşeleri üzerine bir araştırma*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bertrand, C. J. (2004). *Medya etiği*. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü.
Castles, S., Miller, M. J., Bal, B. U., & Akbulut, İ. (2008). *Göçler Çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Cengiz, D. (2015). Zorunlu Göçün Mekânsal Etkileri ve Yerel Halkın Algısı; Kilis Örneği. *Electronic Turkish Studies*, *10*(2).

Çobanoğlu, Z. (1996). Konut Sağlığı. *Ankara: Somgür Yayınevi*, *12*.

Deniz, T. (2014). Uluslar arasi göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *181*(181), 175-204.

Edo, A., & Toubal, F. (2017). Immigration and the gender wage gap. *European Economic Review*, *92*, 196-214.

Erol, M., & Ersever, O. G. (2014). Göç krizi ve göç krizine müdahale. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, *24*(1), 47-68.

Gökbayrak, Ş. (2009). Refah devletinin dönüşümü ve bakım hizmetlerinin görünmez emekçileri göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, *2*(21), 55-82.

Gökmen, Ç. E. (2011). Türk turizminin yabancı gelinleri: Marmaris yöresinde turizm sektöründe çalışan göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, *1*(28), 201-232.

İnal, A. (2006). Tarihsel Gelişimi İçinden Gazetecilik Etiğini Yeniden Düşünmek''.(Editörler: Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel). *Televizyon Haberciliğinde Etik*, 27-44.

Keleş, R. (1996). Kentleşme Politikaları, Ankara: İmge Yayınevi.

Li, Manyu, Irene H. FRIEZE (2012), "Before The Big Decision: Psycological Theories on Premigration Motivation", Immigration Polisicies, Challenges and Impact (Ed. E. Tartakovsky), New York: Nova Publishers, pp.3-27

Liamputtong, P. (2006). Motherhood and "moral career": Discourses of good motherhood among Southeast Asian immigrant women in Australia. *Qualitative sociology*, *29*, 25-53.

Oğuz, S., Tuygun, N., Polat, E., Akça, H., & Karacan, C. D. (2016). Savaş ve çocuk: Suriye iç savaşının sınırdan 750 km uzaktaki bir çocuk acil servisine etkisi. *J Pediatr Emerg Intensive Care Med*,*3*, 135-9.

Roussea, J. J. (1965). *Toplum Sözleşmesi.* Vedat Günyol (Çev.). Çan Yayınları. İstanbul.

Sencer, Y. (1979). Türkiye'de Kentleşme, Ankara: Olgun Matbaacılık. *Kültür Yayınları*.

Smith, V. L. (1998). War and tourism: An American ethnography. *Annals of tourism research*, *25*(1), 202-227.

Soysal, Ö. (2010). Evrenselcilik-Tikelcilik Gerilimi Işığında Ötekiler'in Kaderi. *I. Uluslararası Felsefe Kongresi*, 495-512.

Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları:" Öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, *6*(3), 65-89.

UTISGAD
International Journal of Commerce, Industry and Entrepreneurship Studies
ISSN: 2791-6987

Article ID:	UTISGAD-2024-4-1-0306	pp. 44-62
Article Type:	Research Article	
Received:	03.06.2024	
Accepted:	26.07.2024	
Copyright: CC BY-NC 4.0 | Checked by: iThenticate		
Open-Access Policy: BOAI has been applied.		
www.utisgad.org | www.sitso.org.tr | Article Link		

HANGİ KREDİ TÜRÜ ÜRETİMİ DAHA ÇOK DESTEKLİYOR: TİCARİ KREDİLER Mİ TÜKETİCİ KREDİLERİ Mİ?

Bekir Eren[1]

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki ticari ve tüketici kredilerinin alt bileşenlerinin üretim ile ilişkisini analiz etmektir. Aylık veri kullanılarak uzun bir dönemin kapsanması ve çok sayıda kredi grubunun üretim etkisinin ilk kez karşılaştırılması bakımından çalışma akademik yazına katkı sağlamaktadır. Yöntem olarak, eşbütünleşme analizi, nedensellik testi ve hata düzeltme modeli kullanılarak, 2003:01-2023:12 döneminde, üretim için öncü gösterge olan sanayi üretim endeksi ile kredi türleri arasındaki bağlantı araştırılmıştır. Bulgular, ticari kredilerden olan işletme ve ihracat kredilerinden üretime doğru uzun dönemli anlamlı bir etkinin varlığını işaret etmektedir. Ayrıca, tüketici kredilerinden sadece konut kredileri üretim üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Kredilerin temel amacının ekonomik büyümeyi desteklemek olduğu düşünüldüğünde, finansal istikrarı ve fiyat istikrarı bozucu sonuçların önlenmesi için selektif kredi politikasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kredi türleri, Üretim, Hata düzeltme modeli

JEL Kod: E23, E44, E51

[1] *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Medipol Üniversitesi, bekir.eren@ankaramedipol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6993-7617*

WHICH TYPE OF LOAN SUPPORTS PRODUCTION MORE: COMMERCIAL LOANS OR CONSUMER LOANS?

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the relationship between sub-components of commercial and consumer loans and production in Turkey. The study contributes to the academic literature in that it covers a long period using monthly data and compares the production impact of many credit groups for the first time. As a method, using cointegration analysis, causality test and error correction model, the connection between the industrial production index, which is a leading indicator for production, and loan types has been investigated in the period 2003:01-2023:12. The findings indicate that among commercial loans, business and export loans have a significant long-term effect on production. Moreover, among consumer loans, only housing loans have a significant impact on production. Considering that the main purpose of loans is to support economic growth, it is thought that a selective credit policy will be useful to prevent financial and price destabilizing results.

Keywords: Loan types, Production, Error correction model

JEL Codes: E23, E44, E51.

1. GİRİŞ

Krediler reel sektörün ve hane halkının yatırım ve tüketim kararlarına sürdürebilmelerinde önemli bir role sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kredi piyasasının sağlıklı işlemesi ekonomik büyüme açısından önemlidir. Krediler ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki birçok çalışmaya konu olmaktadır. Krediler ile üretim ya da ekonomik büyüme arasındaki etkileşim ve bu ilişkinin yönü de akademik yazında uzun süredir tartışılagelen konulardan biridir. Ülkelerin gelişmişlik seviyesine, ele alınan zaman dilimine ve kredi türlerine göre, kredi ile üretim bağlantısı farklılaşabilmektedir. Toplam kredi ile üretim arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda ulusal ve uluslararası çalışma bulunmakla birlikte, kredi türleri itibarıyla analiz yapan sınırlı sayıda çalışma vardır.

Krediler, cari denge, enflasyon ve döviz kuru üzerinde olumsuz etkilere yol açabildiği için, fiyat istikrarı ve finansal istikrarın bozulmaması için kredilerin doğru alanlarda kullanılması gerekmektedir. Bu çerçevede, kredileri türlerine göre ayrıştırmak ve seçici kredi politikası uygulamak önemli hale gelmektedir. Kredi türlerinin büyüme ve diğer makroekonomik göstergeler üzerindeki sonuçları doğru tespit edildiğinde, politika yapıcıların önlem almaları daha kolay olmaktadır.

Birçok ülkede tüketici kredilerinin büyümesi, hanehalkı borçluluğunu arttırarak ekonomik kırılganlığa yol açacağı endişesiyle, sınırlandırılmaktadır (Harari, 2017). Diğer taraftan, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde konut ve taşıt kredileri kısa dönemli refah arttırıcı etkileri sebebiyle dönem dönem teşvik edilmektedir. Ticari krediler ekonomik büyüme açışından hayati öneme sahip görülmekte, ekonominin yavaşladığı dönemlerde üretim çarklarını hızlandırmak ve şirketlerin kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını karşılamak için cazip hale getirilmektedir (Beck ve diğerleri, 2012). Ayrıca, ihracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen gelişmekte olan ülkelerde ihracat kredileri, uzun vadelerde ve daha düşük maliyetler ile firmalara sunulmaktadır. Türkiye'de kredi gelişmeleri incelendiğinde ise çoğunlukla kısa vadeli bakış açısıyla, günü kurtarmaya yönelik adımlarla kredi büyümesinin şekillendiği görülmektedir. 2000'li yılların başından itibaren sık sık kredi patlamaları ile talep şoku oluşturularak büyüme hızlandırılmaya çalışılmaktadır. Makroekonomik göstergelerde bozulmalar ortaya çıkmaya başlayınca, kredi kanalları hızla kısılmaktadır. Taksit, limit sınırlandırmaları, kredilerin risk ağırlıklarının ve genel karşılıkların düzenlenmesi gibi adımlar atılmaktadır (TCMB, 2014).

Kredilerin nihai hedefinin ekonomideki aktörlerin refah artışını sağlamak olduğu dikkate alındığında, kredilerin söz konusu amaca hizmet edip etmediğini anlamak için büyüme etkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Krediler ekonomik aktivitelere göre, tarım, sanayi, hizmet, inşaat gibi sektörlere ayrılarak analiz edilebilmektedir. Diğer taraftan, kullanıcılar ve kullanım amaçları dikkate alınarak tüketici, ticari, kamu gibi gruplar oluşturularak da araştırma yapılabilmektedir. Sektör bazında yapılan analizler sadece reel sektöre odaklanmakta, bireysel krediler dışarıda kalmaktadır. Bu sebeple krediler,

kullanım amaçlarına göre, alt gruplarıyla birlikte tüketici ve ticari ayrımında ele alındığında daha sağlıklı bir analiz yapmak mümkündür.

Türkiye'de kredilerin alt gruplarından konut kredisi, işletme kredileri ve tüketici kredileri ile üretim arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte, işletme kredilerinin yanında ihracat ve ithalat gibi diğer ticari kredilerin üretime etkisini analiz eden çalışmalar bulunmamaktadır. Ayrıca, tüketici kredileri genellikle bir bütün olarak ele alınmış, ihtiyaç ve taşıt kredisi gibi alt grupların etkileri incelenmemiştir. Bu çalışmanın amacı, ticari ve tüketici kredilerini alt gruplar itibarıyla ele alarak üretim ile ilişkisini ortaya koymaktır. Farklı kredi türlerini ilk kez birlikte ele alması yanında, aylık bazlı ve yüksek frekanslı veri kullanması ve uzun bir dönemi kapsaması bakımından çalışma akademik yazına katkı sağlamaktadır. Kredi türleri ile üretim arasındaki uzun dönemli ilişkinin ortaya konulması, politika yapıcılara kredi büyümesi konusundaki kısa vadeli bakış açılarını değiştirmeleri için yardımcı olacaktır.

Çalışmada öncelikle, literatür taraması ile kredi ve üretim arasındaki ilişkiyi konu edinen ampirik çalışmalar ele alınmaktadır. Sonraki bölümde Türkiye'deki yurtiçi kredi kompozisyonu ve kredi ile üretim bağlantısı kısaca açıklanmaktadır. Daha sonra, çalışmanın metodolojisi ve veriler hakkında bilgi verilmektedir. Devamında ampirik çalışma yapılarak, Türkiye'de kredi grupları ile üretim arasındaki ilişki nedensellik testi, eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme analizi ile incelenmekte, bulgular değerlendirildikten sonra sonuç ve öneriler ile çalışma sonlandırılmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde, öncelikle kredinin rolü kısaca açıklanacak, daha sonra kredi ve üretim arasındaki ilişkiyi konu alan ampirik çalışmalara yer verilecektir.

Firmalar, işletmenin büyümesini finanse etmek, yetersiz kar veya zararı karşılamak, konjonktürel finansman ihtiyacını karşılamak, duran varlıkları finanse etmek, sermaye yükümlülüğünü yerine getirmek, yeni bir iş satın almak gibi saiklerle kredi kullanmaktadırlar (Akgüç, 1991). Krediler, mal ve hizmetlerin arz ve talebi arasındaki dengeyi de desteklemektedir (Destereci, 2009).

Kredilerin ekonomiye sağladığı başlıca katkılar şu şekilde sıralanabilir:

a) Şirketlerin ve bankaların örgütlenmesini ve gelişmesini destekler.

b) Stokların verimli ve faydalı kullanılmasını sağlar.

c) Hammadde ve enerji gibi mal ve hizmetlerin üretilmesi için gerekli araç ve gereçlerin istenilen yer ve zamanda temini için mali destek sağlayarak verimliliği, üretkenliği ve milli geliri artırır.

d) Tüketicilerin satın alma gücünü artırır ve ekonomik büyümeye katkıda bulunur.

e) Kredi sisteminin gelişmesi finansal sistemin gelişmesini sağlayarak, tasarrufların artmasını ve yatırıma dönüştürülmesi kolaylaştırır (Çolak ve Öçal, 1999).

Kredi ile üretim arasındaki ilişki uzun yıllardan beri akademik yazında önemli bir tartışma konusu ola gelmiştir. Schumpeter (1911), kredinin ekonomik büyüme ve kalkınma için gerekli olduğunu ileri sürerek, reel sektöre verilen kredilerin girişimcilere likidite sağlayarak yeniliği ve üretimi doğrudan desteklediğini belirtmektedir. Ayrıca, finansal kesime ve tüketicilere sağlanan kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin belirsiz olduğunu ifade etmektedir.

Kredi ile üretim/büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi hakkında literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Buna göre, arz yönlü yaklaşım kredi büyümesinin finansal gelişmişliği arttırarak ekonomik büyümeyi destekleyeceğini ileri sürerken, talep yönlü yaklaşım ekonomik büyümenin kredi talebini arttıracağını savunmaktadır. Diğer taraftan kredi ve büyüme arasında çift yönlü ilişki olduğunu ifade edenler ile kredi ve üretim arasında bir ilişki olmadığını savunanlar da bulunmaktadır (Puryan, 2017).

Ampirik çalışmalar incelendiğinde, Kar ve Pentecost (2000), toplam yurtiçi kredi tutarı ve ekonomik büyüme değişkenlerini kullanarak, 1963-1995 dönemi verileriyle, Türkiye'de büyümeden kredilere doğru tek yönlü bir nedensellik tespit etmiştir. Ceylan ve Durkaya (2010), 1998-2008 dönemi için, Özcan ve Ari (2011), 1998-2009 dönemi için benzer sonuca ulaşmışlardır.

Türedi ve Berber (2010), Türkiye için 1970-2007 verileriyle yaptığı eşbütünleşme ve nedensellik testleri sonucunda, toplam yurtiçi kredi tutarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik bulmuştur. Göçer vd. (2015) ise 2000-2012 dönemi için yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile, Kandır vd. (2007), 1998-2004 dönemi için eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme modeli ile, Turgut ve Ertay (2016) da 2003-2013 dönemi verileriyle, nedensellik analizleri sonucunda benzer bir neticeye ulaşmıştır. Ayrıca, Yetiz ve Ünal (2021), Türkiye'de 2005-2020 dönemi için sanayi üretim endeksi ve yurtiçi kredi miktarı arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile analiz etmiş ve kısa ve uzun dönemde kredilerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini bulmuşlardır.

Altunç (2008), 1970- 2006 dönemi için, Çeştepe ve Yıldırım (2016), 1986-2015 dönemi için, Ümit (2016), 1989-2014 dönemi için, Karamelikli ve Keskingöz (2017), 1998-2014 dönemi için, Pehlivan vd. (2017), 2002-2015 dönemi için eşbütünleşme, nedensellik testleri ve vektör hata düzeltme modeli kullanarak yaptıkları çalışmalarda Türkiye'de toplam yurtiçi kredilerle GSYİH arasında çift yönlü ilişki bulmuşlardır. Ayrıca, Öztürkler ve Çermikli (2007), 1990-2006 dönemi için nedensellik testleri ve VAR analizi ile yaptıkları çalışmada, enflasyondan arındırılmış krediler ile sanayi üretim endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisini ortaya koymuşlardır.

Diğer taraftan, Tuna ve Bektaş (2013), Türkiye için 1998-2012 verileriyle yaptığı eşbütünleşme ve nedensellik testleri sonucunda yurtiçi kredi hacmi ve GSYİH arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını ortaya koymuştur.

Uluslararası çalışmalar incelendiğinde ise, Jalilian and Kirkpatrick (2002), 42 ülkenin verisini kullanarak yaptıkları panel veri analizinde, banka kredilerindeki büyümenin ekonomik büyümeyi arttırdığını bulmuştur. Akinlo and Egbetunde (2010), Sahra altı Afrika'daki 10 ülke için, 1980-2005 dönemi verileriyle, aynı yöntemle benzer sonuca ulaşmıştır. Rahimzadeh (2012), Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin verileriyle 1990-2011 dönemi için Kao Panel Eşbütünleşme analizi neticesinde özel sektöre verilen kredilerin üretimi arttırdığını ortaya koymuştur. Işık (2017), G-20 ülkeleri için 1995-2015 verileriyle yaptığı panel veri analizinde banka kredilerinin üretimi arttırdığı sonucuna varmıştır. Helhel (2017), E7 ülkeleri için, 2001-2013 döneminde, panel eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme yöntemiyle yaptığı analizde ekonomik büyümenin kredi büyümesine yol açtığını tespit etmiştir. Guerra (2017), Meksika'da 2001- 2016 döneminde, GSYİH artışının kredi büyümesini pozitif etkilediğini, ancak kredilerin üretime katkısı olmadığını bulmuştur. Leitao (2012), 27 Avrupa Birliği ülkesi için 1990-2010 yıllarını içeren çalışmasında, panel veri analizi ile banka kredilerinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini bulmuştur. Beck vd. (2000), panel veri analizi ile 40 ülkeyi kapsayan çalışmasında, 1976-1998 döneminde banka kredilerinin üretimi olumlu etkilediğini ortaya koymuştur.

Sektör bazında yapılan sınırlı sayıdaki çalışma incelendiğinde ise, Ceylan ve Durkaya (2010) Türkiye'de kredilerin alt grupları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, nedensellik testi ve vektör hata düzeltme modeli vasıtasıyla, 1998-2008 dönemi için, analiz etmiş ve ekonomik büyümeden toplam kredilere, konut kredisine, bireysel krediye ve esnaf kredilerine doğru tek yönlü bir nedensellik bağı bulmuştur. Tutar ve Ünlüleblebici (2014), Türkiye'de 2006-2011 dönemi için kobi kredileri ile toplam üretim arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik analizi ile incelemiş, kobi kredilerinin ekonomik büyümeyi tetiklediği sonucuna varmışlardır. Bülbül ve Demiral (2016), Türkiye'de 2002-2015 dönemi için yaptıkları nedensellik analizi sonucunda, ihracat kredilerinin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu bulmuşlardır. Yüksel ve Adalı (2017), Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile 2008-2017 dönemi için yaptıkları çalışmada bireysel krediler ve KOBİ kredilerinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi bulurken, ticari krediler ile büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Altun ve Yağcılar (2023), Türkiye'de 2010-2022 dönemi için, Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanarak yaptıkları çalışmada, ekonomik büyümenin KOBİ, ticari ve tüketici kredilerini anlımlı olarak etkilediğini tespit ederken, sadece KOBİ kredilerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik bulunmuştur. Kavak (2018), 2005-2017 yılları arasında Türkiye'de konut kredisinin GSYİH büyümesine etkisini incelemiş, nedensellik ve eşbütünleşme analizleri neticesinde konut kredilerinin uzun dönemde büyümeyi olumlu etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Güvenbaş ve Ünlü (2020), Türkiye'de 2007-2020 arası dönemde, tüketici ve işletme kredileri ile üretim arasındaki bağlantıyı nedensellik analizi ile incelemiş, tüketici

kredileri kısa ve uzun vadede GSYİH'nın nedeni olurken, işletme kredileri sadece uzun vadede GSYİH'nın nedeni olmuştur. Ayrıca, uzun vadede GSYİH, işletme ve tüketici kredilerinin nedenidir. Toru (2017), 2002-2016 yılları arasında Türkiye'de taşıt, konut ve diğer tüketici kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ERS (DF-GLS) sınması ve eşbütünleşme analizi yardımıyla incelemiştir. Bulgular, taşıt ve konut kredisinin büyümeyi pozitif, diğer tüketici kredilerinin ise negatif etkilediğini göstermektedir.

3. TÜRKİYE'DE KREDİ KOMPOZİSYONUNUN GELİŞİMİ

Finans ve kamu dışı sektörlere verilen krediler, ticari ve tüketici kredisi olarak iki temel başlık altında toplanmaktadır. Türkiye'de kredilerin kompozisyonu incelendiğinde büyük payın ticari kredilere ayrıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, bankacılık sisteminin güçlenmesi, finansa erişimin kolaylaşması ve enflasyondaki düşüş ile faizlerin aşağı yönlü hareketi sonucunda, 2003 yılı başlarından 2006 yılına kadar tüketici kredilerinde ciddi bir artış görülmektedir (Grafik 1). 2008 küresel finans krizi sonrası dönemde, hane halkı borçluluğunu sınırlandırmak ve cari dengedeki bozulmayı engellemek amacıyla tüketici kredilerine önemli sınırlamalar getirilerek toplam krediler içindeki payı azaltılmıştır. Bununla birlikte, 2020 pandemi döneminde ve 2022-2023 yılları negatif reel faiz dönemlerinde tüketici kredilerinde dönemsel ivmelenmeler görülmüştür.

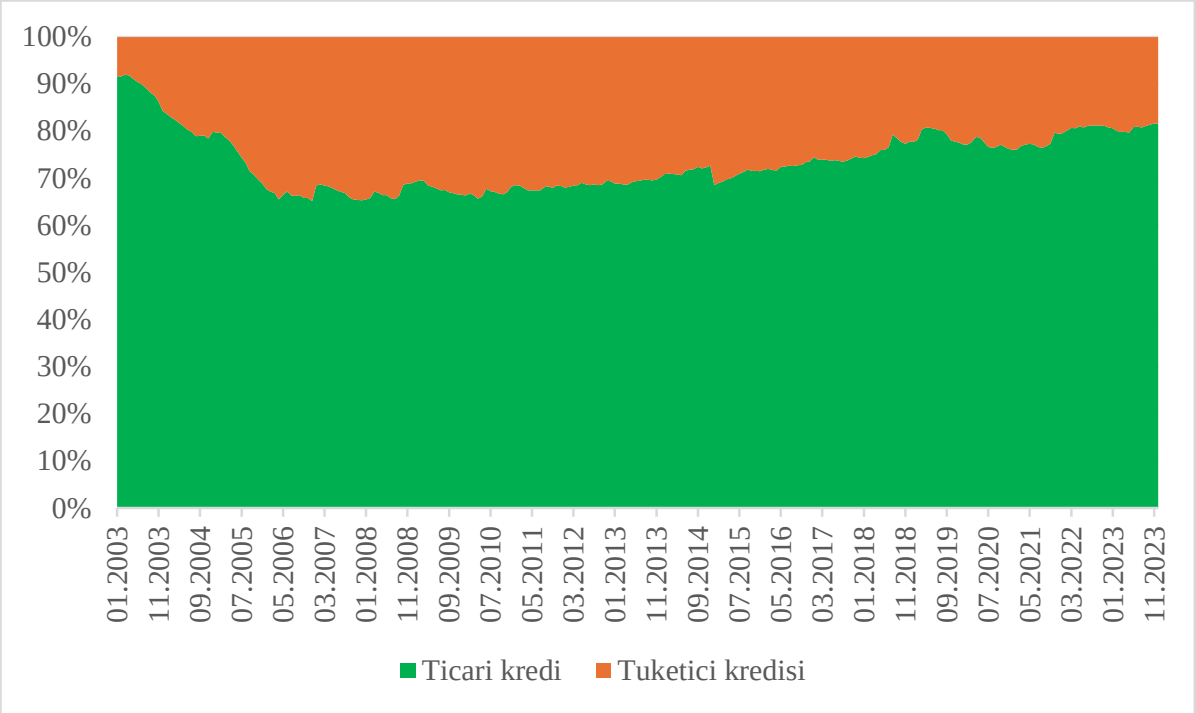

Grafik 1. Türkiye'de Kredi Kompozisyonunun Gelişimi
Kaynak: BDDK

Ticari kredilerin temel bileşenlerinin gelişimi incelendiğinde ise en büyük payın işletme kredilerinde olduğu görülmektedir (Grafik 2). Bununla birlikte, alışılmadık para

politikasının uygulanmaya başlandığı 2022 başlarından itibaren yoğun teşviklerle birlikte ihracat kredilerinde önemli bir patlama meydana gelmiştir. İthalat kredileri ise ticari krediler içinde küçük bir paya sahiptir.

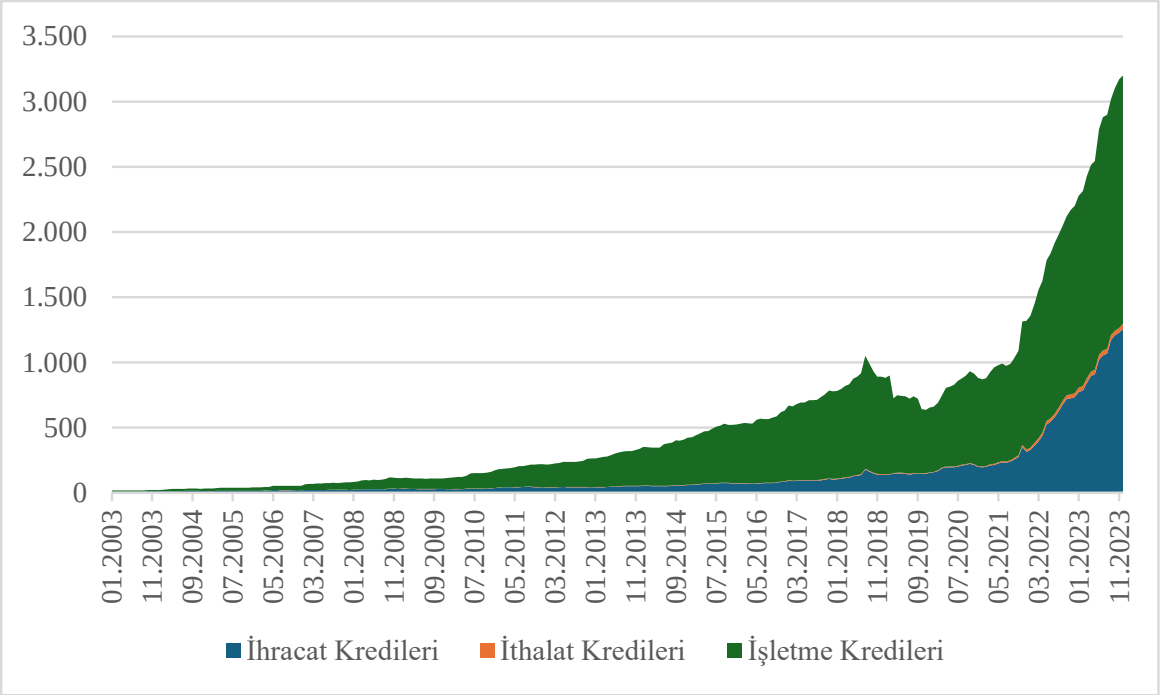

Grafik 2. Ticari Kredilerin Gelişimi (milyar dolar)
Kaynak: BDDK

Tüketici kredilerinin alt grupları incelendiğinde ise 2018 yılındaki kur şokuna kadar konut kredilerinin başı çektiği görülürken, bu tarihten sonra ihtiyaç kredilerinde önemli bir artış görülmeye başlanmıştır (Grafik 3). Negatif reel faiz dönemi olan 2022-2023 döneminde ise taşıt kredilerinde dikkate değer bir ivmelenme görülmektedir.

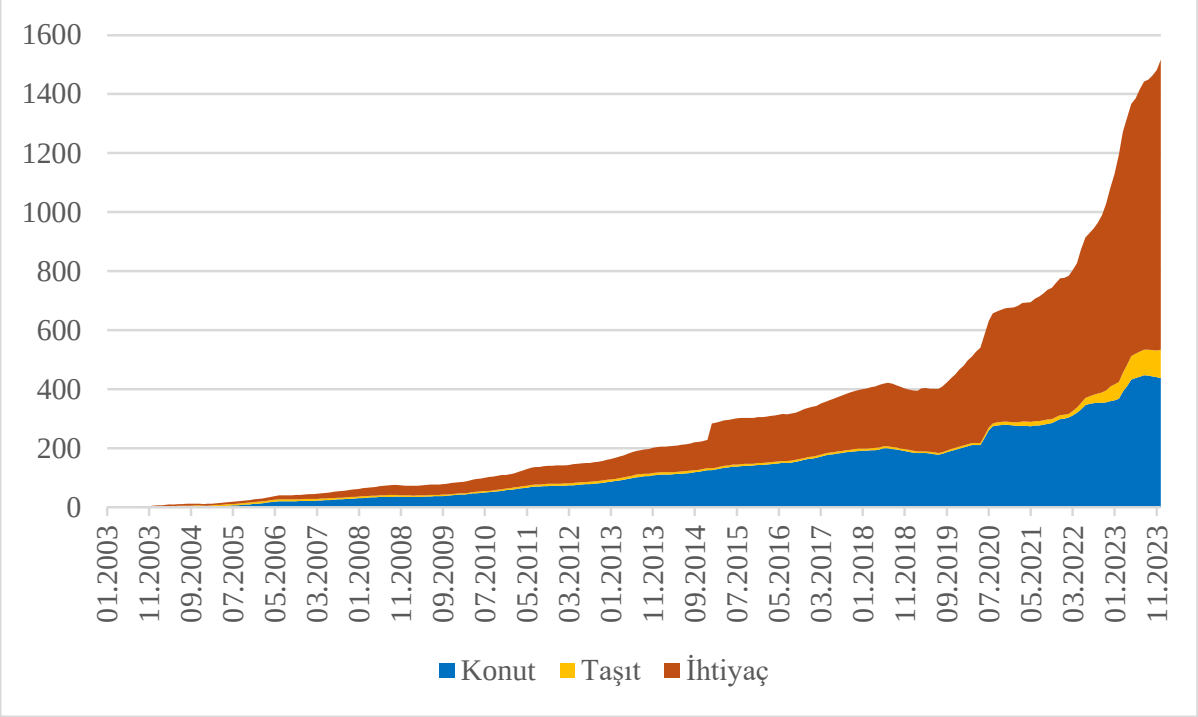

Grafik 3. Tüketici Kredilerinin Gelişimi (milyar dolar)
Kaynak: BDDK

3.1. Kredi ve Üretim

Türkiye'de üretim gelişmeleri değerlendirilirken, sanayi sektörü, GSYİH eğilimlerini en iyi yansıtan sektör olarak öne çıkmaktadır. GSYİH verileri çeyreklik frekansta açıklanırken, aylık açıklanan sanayi üretim göstergeleri ekonomik büyüme için öncü gösterge olarak kullanılabilmektedir. Bu çalışmada da gözlem sayısını ve modelin gücünü arttırmak için GSYİH yerine sanayi üretim endeksi kullanılmaktadır. Sanayi üretim endeksi, GSYİH ve kredi arasındaki yakın ilişki Grafik 4'te gösterilmektedir. Kredi büyümesinin hızlı olduğu 2010-2011, 2017, 2021-2022 gibi dönemlerde sanayi üretim endeksinde ve GSYİH'de önemli sıçramalar dikkat çekmektedir.

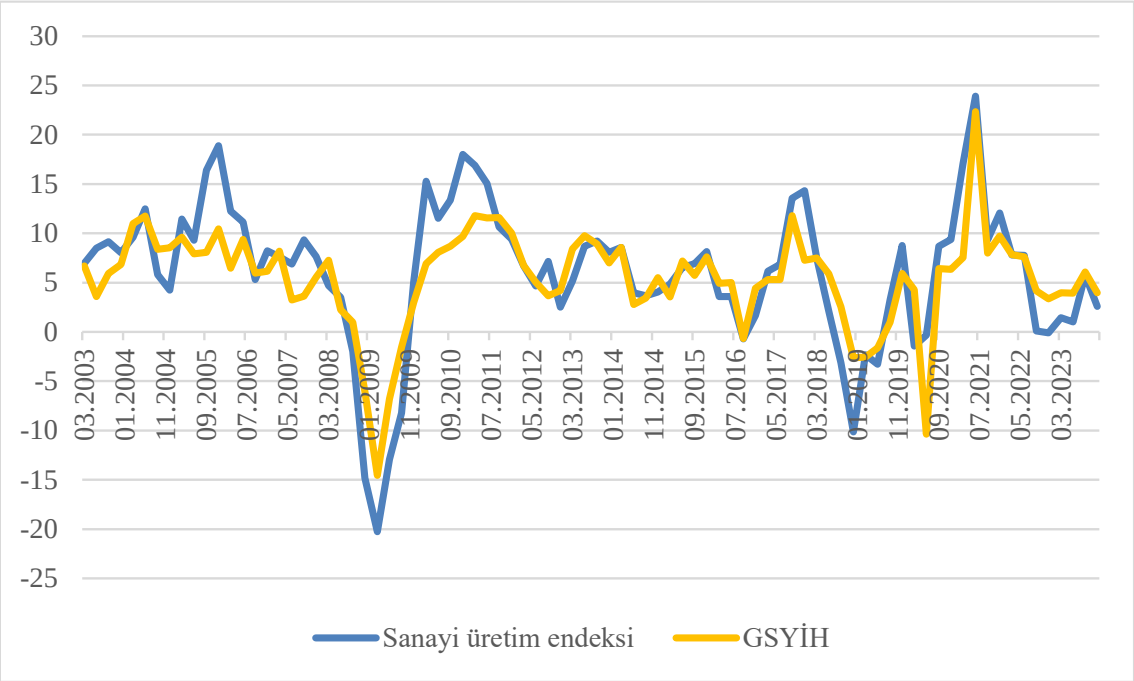

Grafik 4. Sanayi üretim endeksi ve GSYİH büyümesi
Kaynak: TÜİK

4. METODOLOJİ VE VERİ

Çalışmada öncelikle birim kök analiziyle verilerin durağan olup olmadığı kontrol edilmektedir. Farklı kredi grupları ile büyüme arasındaki ilişkinin varlığını test edebilmek için Johanson eşbütünleşme analizine yer verilmektedir. Eşbütünleşme analizi ile aynı seviyede durağan olan zaman serileri arasındaki uzun dönemli bağlantı araştırılmaktadır. Johanson eşbütünleşme testi ile değişkenler arasındaki gecikme uzunluğu tespit edilen bir denklemde kaç tane uzun dönemli ilişki olduğu incelenmektedir. Söz konusu testte, bütün değişkenler arasındaki etkileşim araştırıldığı için, hangi değişkenin bağımlı değişken olduğuna bakılmaksızın aynı sonuç elde edilmektedir (Kocabıyık, 2016). Daha sonra kredi türleri ile üretim arasındaki nedenselliğin yönünü tespit edebilmek için Granger nedensellik testi yapılmaktadır. Ayrıca, kısa dönemde, kredi türleri ile üretim arasındaki intibakı görebilmek ve uzun dönem ilişkiler hakkında yorum yapmak amacıyla hata düzeltme modeli kullanılmaktadır. Hata düzeltme modelinde, uzun dönemde ilişkiye sahip olan serilerden kaynaklanacak bir sapmanın devam edip etmediği, dengeden uzaklaşan serilerin ortalama değere yakınsayıp yakınsamadığı analiz edilmektedir. Hata düzeltme teriminin anlamlı ve negatif bir katsayıya sahip olması, hata düzeltme mekanizmasının işlediğini, tahmin edilen denklemde uzun dönem denge ilişkisinin bulunduğunu ve değişkenler arasında güvenilir bir ilişki olduğunu ima etmektedir (Topaloğlu ve Ege, 2020).

Ampirik analizde kullanılacak olan veriler ve verilerin kaynakları aşağıda açıklanmaktadır.

Sanayi Üretim Endeksi (süretim): Sanayi Üretim Endeksinin hesaplanmasında Anket ve Maliye Bakanlığı'ndan alınan KDV ve ÖTV beyannameleri esas alınarak oluşturulan ciro verileri kullanılmaktadır. Sanayi Üretim Endeksindeki sektörler, NACE Rev.2 sınıflandırmasına göre Madencilik ve Taşocakçılığı, İmalat, Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı şeklindedir (2015 = 100). Söz konusu değişken Türkiye'deki üretim için öncü gösterge olarak kullanılmaktadır. Veri, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilmiştir.

İşletme kredileri (işletme): Ticari kredilerin alt grubu olup, Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların ticari işletmelere kullandırdıkları toplam aylık krediler. Veri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan elde edilmiştir.

İhracat kredileri (ihracat): Ticari kredilerin alt grubu olup, Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların ihracatçı şirketlere kullandırdıkları toplam aylık krediler. Veri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan elde edilmiştir.

İthalat kredileri (ithalat): Ticari kredilerin alt grubu olup, Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların ithalatçı şirketlere kullandırdıkları toplam aylık krediler. Veri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan elde edilmiştir.

İhtiyaç kredileri (ihtiyaç): Tüketici kredilerin alt grubu olup, bankaların, eğitim ve sağlık harcamalarının finansmanı, yarı dayanıklı ve tam dayanıklı tüketim mallarının temini ve evlenme gibi temel ihtiyaçların finansmanı için gerçek kişi tüketicilere verdikleri aylık borç tutarını göstermektedir. Veri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan elde edilmiştir.

Konut kredileri (konut): Tüketici kredilerin alt grubu olup, bankaların gerçek kişi tüketicilere konut edinilmesi amacıyla verdikleri aylık borç tutarını göstermektedir. Veri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan elde edilmiştir.

Taşıt kredileri (taşıt): Tüketici kredilerin alt grubu olup, bankaların gerçek kişi tüketicilere taşıt edinilmesi amacıyla verdikleri aylık borç tutarını göstermektedir. Veri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan elde edilmiştir.

5. AMPİRİK ÇALIŞMA VE BULGULAR

Ampirik analizin birinci aşamasında, sanayi üretim endeksi ve kredi alt gruplarından oluşan zaman serilerinin durağanlığını sınamak için Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi yapılmaktadır (Dickey ve Fuller, 1981). ADF birim kök test sonuçlarına göre sanayi üretim endeksinin ve kredi türlerinin birinci farklarında durağan olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. ADF Birim Kök Sonuçları (Birinci Fark)

Değişkenler	**T İstatistiği**
Sanayi üretim endeksi (suretim)	-17,9743***
İşletme	-4,46229***
İhracat	-2,99817**
Konut	-7,31015***
İhtiyaç	-3,98033***
İthalat	-2,74049*
Taşıt	-4,82369***

Not: "***" değişkenin %1 seviyesinde, "**" %5 seviyesinde, "*" %10 durağan olduğunu göstermektedir. ADF eşik değerleri, % 1, %5 ve %10 seviyeleri için sırasıyla -3.48, -2.88 ve -2.57'dir.

Durağanlık testinden sonra, eşbütünleşme analizi ve nedensellik testi yapılmaktadır. Söz konusu analizlerde esas alınan gecikme değerinin belirlenmesinde, Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) test sonuçlarına bakılmıştır. Bu testlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen gecikme değerine göre eşbütünleşme analizi ve nedensellik testi yapılmıştır.

Johansen eşbütünleşme analizi ile çalışmada yer alan değişkenlerin uzun dönemli ilişkiye sahip olup olmadığı sınanmaktadır. Eşbütünleşme analizinde, Trace istatistiği ve Eigen değeri kullanılmaktadır. Söz konusu testlerin olasılık değerleri Tablo 2'te verilmektedir. Maksimum Eigen ve Trace testi sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, ticari kredilerden işletme kredileri ile üretim arasında iki yönlü uzun dönem ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca, ihracat kredileri ile üretim arasında da uzun dönemli ilişkinin vardır. Diğer taraftan, sonuçlar, tüketici kredilerinden konut kredileri ve ihtiyaç kredileri ile üretim arasında uzun dönemli ilişkiyi ima etmektedir.

Tablo 2. Üretim ve Kredi Türleri Arasındaki Eşbütünleşme Sonuçları

Değişken	**Maksimum Eigen değeri testi olasılık değeri**	**Trace testi olasılık değeri**
İşletme kredisi		
Yok	0,0013*	0,0004*
En fazla 1	0,0355**	0,0355**
İhracat kredisi		
Yok	0,0000*	0,0000*
En fazla 1	0,1535	0,1535
Konut kredisi		
Yok	0,0121*	0,0049*
En fazla 1	0,1069	0,1069
İthalat kredisi		
Yok	0,67	0,7237
En fazla 1	0,6552	0,6552
İhtiyaç kredisi		

Yok	0,0002*	0,0002*
En fazla 1	0,1656	0,1656
Taşıt kredisi		
Yok	0,0554	0,0103*
En fazla 1	0,06	0,06

(*) 0,05 düzeyinde 1 adet eşbütünleşme denkleminin olduğunu göstermektedir.
(**) 0,05 düzeyinde 2 adet eşbütünleşme denkleminin olduğunu göstermektedir.

Johansen eşbütünleşme analizinden elde edilen normalize edilmiş denklemler ile değişkenler arasındaki ilişkinin işareti hakkında yorum yapmak mümkündür. Normalize edilmiş denklemde, açıklayıcı değişkenin negatif işaretli olması bağımlı değişkeni pozitif etkilediğini göstermektedir. Tablo 3'te yer alan denklem sonuçlarına göre, üretim ile anlamlı bir uzun dönem ilişkiye sahip olan işletme, ihracat, konut ve ihtiyaç kredilerinin üretimi pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Tablo 3. Normalize Edilmiş Denklemler

Süretim = -0,002817İşletme
Süretim = -3,032430İhracat
Süretim = -0,076517Konut -0,153168Trend
Süretim = -0,575697İhalat
Süretim = 0,289666Taşıt -0,254531Trend
Süretim = -0,497139İhtiyaç

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ve yönünü ortaya koymak için Granger nedensellik testi yapılmaktadır. Söz konusu testin yapılabilmesi için değişkenlerin aynı seviyede durağan olması gerekmektedir. Granger nedensellik testinde daha önce hesaplanan gecikme değerleri esas alınmıştır. Granger nedensellik testlerine ilişkin olasılık değerleri Tablo 4'te verilmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, ticari kredi türlerinden olan işletme ve ihracat kredilerinden üretime doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Söz konusu bulgular, üretimi desteklemek için ticari kredilerin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, üretimden de başta ihracat olmak üzere, ithalat ve işletme kredilerine doğru bir nedensellik vardır. İthalat kredilerindeki tek yönlü nedensellik ilişkisi, gelir arttıkça ithalatın arttığını ima etmektedir. Diğer taraftan, tüketici kredilerinden sadece konut kredileri ile üretim arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Konut kredileri, beklentiler doğrultusunda, başta inşaat sektöründe ve dolaylı olarak diğer sektörlerdeki üretimi etkilemektedir. Ayrıca üretimden konut kredisine doğru olan nedensellik ilişkisi, gelir arttıkça konut kredisi talebinin arttığını ima etmektedir. Granger nedensellik testi sonucuna göre, ihtiyaç kredisi ve taşıt kredisi ile üretim arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi görülmemektedir.

Tablo 4. Granger Nedensellik Testi

Değişken	Kredi üretimin nedeni değildir	Üretim kredinin nedeni değildir
İşletme kredisi	0,0065***	0,0886*
İhracat kredisi	0,0094***	0,0013***
Konut kredisi	0,0382**	0,0002***
İthalat kredisi	0,1551	0,011**
İhtiyaç kredisi	0,2613	0,4836
Taşıt kredisi	0,7094	0,3964

Not: "***" %1 seviyesinde, "**" %5 seviyesinde, "*" %10 boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Ampirik analizde son olarak hata düzeltme modeline yer verilmektedir. Engle ve Granger (1987)'e göre değişkenler arasında en az bir tane uzun dönemli denge ilişkisinin olduğunu gösteren eşbütünleşme sonucu varsa, uzun dönemli nedensellik ilişkisi de bulunmaktadır. Çalışmada yapılan Johansen eşbütünleşme analizi, uzun dönem dengesinden sapmanın belirlenmesi ve kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkilerinin tespit edilebilmesi için hata düzeltme modelinin oluşturulması gerektiğini göstermektedir. Bu sebeple, birinci farklarında durağan olup, aralarında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilen değişkenler kullanılarak hata düzeltme modeli tahmin edilmektedir.

Üretimin bağımlı değişken, kredinin açıklayıcı değişken olduğu denklem aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır:

$$\text{süretim}_t = B_0 + B_1\ \text{kredi}_t + u_t$$

Söz konusu denklemden yola çıkarak hata düzeltme modeli tahmin edilirken bazı adımlar izlenmektedir. Öncelikle bağımsız değişkenin dört dönem gecikmeli değeri kullanılarak regresyon çalıştırılmaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan bağımsız değişken regresyonda tutulurken, anlamlı olmayanlar regresyondan atılarak yeniden tahmin yapılmaktadır. Söz konusu regresyon tahminine ilişkin artık, hata düzeltme terimi (ECM) olarak kaydedilmektedir. Daha sonra hata düzeltme modelini tahmin etmek için, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci seviyeleri ve ECM'in bir dönemlik gecikmeli değeri (ECM_{t-1}) kullanılmaktadır (Erdal ve Pınar, 2018). Değişkenler arasında uzun dönemli bir etkileşim olabilmesi için, hata düzeltme teriminin anlamlı ve negatif bir katsayıya sahip olması gerekmektedir. Üretim ile kredi arasındaki hata düzeltme modelinin denklemi aşağıdaki gibi yazılmaktadır.

$$\Delta\text{süretim}_t = B_0 + \Delta B_1\ \text{kredi}_t + ECM_{t-1} + u_t$$

Hata düzeltme modellerine ilişkin sonuçlar Tablo 5'te verilmektedir. Üretimin bağımlı değişken kredinin açıklayıcı değişken olduğu modelde, (ECM_{t-1})'in katsayısı üretimin uzun dönem değerlerinden meydana gelen sapmalarının takip eden dönemde ne kadarının düzeldiğini göstermektedir. Sonuçlara göre, %1 ve %5 seviyesinde, işletme, konut ve

ihracat kredileri için (ECM_{t-1})'in katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmaktadır. Bu durum, işletme, konut ve ihracat kredileri ile üretim arasında uzun dönemli anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Bunlara ilaveten, konut kredisinin kendi katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmakta ve kısa vadede konut kredilerinin artmasının üretimi olumlu etkilediğini göstermektedir. Bu sonuç, inşaat sektörünün genişleyici politikalara hızlı tepki verdiğini ve politika yapıcılar tarafından kısa vadede üretimi ve istihdamı arttırmak için sıklıkla tercih edildiği savını desteklemektedir. Diğer taraftan, taşıt kredilerinin yurtiçi üretim üzerindeki etkisinin anlamsız çıkması, yurtiçi yerleşiklerin tercihlerini ithal taşıtlardan yana kullandığını ima etmektedir. İhtiyaç kredilerinden üretime doğru olan ilişkinin anlamsız olması da bireylerin borç çevirmek, ithalat mal talebinde bulunmak amaçlarıyla ihtiyaç kredilerini kullanmalarıyla açıklanabilir.

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli

Kredi Türü	**Δsüretim$_t$**	**Δkredi$_t$**	**ECM$_{t-1}$**
İşletme kredisi		0,0010	-0,1784***
		(0,88845)	(0,0000)
Konut kredisi		0,1904***	-0,0826***
		(0,0000)	(0,002)
İhracat kredisi		0,0098	-0,1639***
		(0,3295)	(0,0000)
İthalat kredisi		-0,2167	-0,0085
		(0,4473)	(0,465)
İhtiyaç kredisi		0,0034	-0,0276
		(0,8601)	(0,0717)
Taşıt kredisi		0,1632	-0,0083
		(0,2013)	(0,3776)

Not: "***" değişkenin %1 seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Hata düzeltme modeli, kredilerin bağımlı değişken üretimin bağımsız değişken olduğu durum için tekrar tahmin edildiğinde ise üretimin ve (ECM_{t-1})'in katsayıları istatistiksel olarak anlamsız bulunmaktadır. Söz konusu bulgu, hata düzeltme modeline göre, sadece kredilerden üretime doğru anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Eşbütünleşme analizi, nedensellik testi ve hata düzeltme modeli sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, uzun dönemde işletme, ihracat ve konut kredilerinden üretime doğru istatistiksel olarak anlamlı bir etkileşim görülürken, nedensellik ilişkinin işareti de pozitiftir. Sonuçlar, ele alınan 2003:01-2023:12 döneminde kredi ile üretim arasındaki

ilişkinin sadece arz yönlü olduğunu ima etmektedir. Ayrıca, bulgular Schumpeter (1911)'in reel sektör kredilerinin büyümeyi olumlu etkilediği yönündeki saptaması ile örtüşmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada geniş bir zaman dilimi ele alınarak farklı kredi türleri ile üretim arasındaki uzun dönemli ilişki ortaya konulmuştur. Kredilerin gruplandırılmasında kullanım amaçlarının dikkate alınması, ekonomideki arz ve talep tarafının birlikte incelenmesine fırsat sağlamıştır. Ayrıca, tüketici ve ticari kredileri türlerinin üretim üzerindeki karşılaştırmalı etkisinin bütüncül bir bakışla ele alınması, politika yapıcılar için yol gösterici olmuştur. Bulgular, politika yapıcıların günü kurtarmak amacıyla, kullanım amacını düşünmeden, kredi arzını arttırmalarının üretim ve ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etki oluşturmayacağını göstermektedir.

Ampirik çalışmanın sonuçları, kredi politikasında seçici olunması gerektiğini ve ticari kredilerin üretime etkisinin tüketici kredilerinden daha güçlü olduğunu göstermektedir. Konut kredileri hariç, tüketici kredilerinin büyüme yanlısı olmadığı ortaya konulmuştur. Kredilerin temel amacının ekonomik büyümeyi tetiklemek olduğu göz önüne alınırsa, selektif olmayan bir kredi politikasının, borçlanma, enflasyon, cari açık ve döviz kurunun hızla yükselmesi gibi sorunlara yol açması kaçınılmazdır. Türkiye'de 2020 sonrasındaki dönemde gerçekleşen kontrolsüz kredi genişlemeleri bunun acı bir tecrübesi olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin dış finansmana bağımlığının yüksek ve tasarruf oranının düşük bir ekonomi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kredilerin verimli alanlara yönlendirilmesi daha önemli hale gelmektedir. Bu sebeple, kredinin amacı doğrultusunda kullanılabilmesi için ticari kredilerin kullanım alanları da izlenerek teşvik edilmesi, konut dışındaki tüketici kredileri için üst sınırların belirlenmesi finansal istikrar ve fiyat istikrarı açısından faydalı olacaktır. Bunların yanında, konut kredilerinin üretime doğrudan ve dolaylı etkilerinin olmasına rağmen, inşaat sektörünün ticarete konu olmayan, ithalat bağımlılığının yüksek ve verimliliğinin düşük bir sektör olduğu dikkate alındığında, konut kredilerinde de ılımlı büyümenin yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, kredi piyasasında önemli bir büyüklüğe sahip olan kredi kartı harcamaları, çalışmaya dahil edilememiştir. Ampirik analizde yer alan kredi türleri birinci farklarında durağan hale gelirken, kredi kartı harcaması verileri birinci seviyede durağan olmadığı için kapsam dışında bırakılmıştır. İleriki çalışmalarda, farklı bir metodoloji ile kredi kartı harcamalarının, alt grupları itibarıyla, büyüme üzerindeki etkisinin araştırılması faydalı olacaktır.

COMPLIANCE WITH ETHICAL STANDARD

Conflict of Interests: There is no conflict of interest between the authors or any third-party individuals or institutions.

Ethics Committee Approval: This research does not have a part that needs approve of the ethics committee.

Funding Disclosure: This research does not have any financial support.

KAYNAKÇA

Akgüç, Ö. (1991). Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi. 5. Baskı, İstanbul, Avcıol Basım, 3-4.

Akinlo, A. E., & Egbetunde, T. (2010). Financial development and economic growth: The experience of 10 Sub-Saharan African Countries revisited. The Review of Finance and Banking, 02(1), .17-28.

Altun, F., & Yağcılar, G. G. (2024). Türkiye'de Banka Kredileri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 8(1), 24-38. https://doi.org/10.31200/makuubd.1401237

Altunç, Ö. F. (2008). Türkiye'de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (3), 113-127.

Beck, T., Levine, R., & Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. Journal of financial economics, 58(1-2), 261-300.

Beck, T., Büyükkarabacak, B., Rioja, K. F., & Valev, T. N. (2012). Who gets the credit? And does it matter? Household vs. firm lending across countries. The BE Journal of Macroeconomics, 12(1).

Bülbül, E. S., & Demiral, A. (2016). Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme, İhracat ve Eximbank Kredileri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 2002-2015. Öneri Dergisi, 12(46), 21-40. https://doi.org/10.14783/od.v12i46.1000010002

Ceylan, S., & Durkaya, M. (2010). Türkiye'de kredi kullanımı ekonomik büyüme ilişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2), 21-35.

Coşkun, H., & Kuloğlu, K. B. (2022). Türkiye'de banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi, 6(1), 44-58.

Çeştepe, H., & Yıldırım, E. (2016). Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı, 12-26.

Çolak, Ö. F., & Öçal, T. (1999). Finansal Sistem ve Bankalar, Ankara, 126.

Destereci, P. (2009). Türkiye Bankacılık Sistemi Açısından Krediler ve Kredi Değerlendirmede Kullanılan Mali Analiz Yöntemleri. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi.

Dickey, D. A, & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Econometrica, 49: 1057-1072.

Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. Econometrica, 55: 251-276

Erdal, B., & Pınar, A. (2018). Enflasyon Hedeflemesi Rejiminde Fisher Etkisinin Geçerliliği: Türkiye'den Ampirik Sonuçlar. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 13, S. 3, 1-12.

Göçer, İ., Mercan, M., & Bölükbaş, M. (2015). Bankacılık sektörü kredilerinin istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Türkiye ekonomisi için çoklu yapısal kırılmalı eş bütünleşme analizi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33(2), 65-84.

Guerra, E. A. R. (2017). The economic growth and the banking credit in Mexico: Granger causality and shortterm effects, 2001Q1-2016Q4. Economia Informa, 406(1), 46-58.

Güvenbaş, D. S., & Ünlü, A. F. (2020). Kredi Türleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. International Journal of Disciplines Economics & Administrative Scienves Studies, Vol:6, Issue:24; pp:1180-1190.

Harari, D. (2017). Household Debt: Statistics and Impact on Economy. House of Commons Library, Briefing Paper, 7584.

Helhel, Y. (2017). E7 Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik Analizi. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54 (628), 9-18.

Jalilian, H. & Kirkpatrick, C. (2002). Financial development and poverty reduction in developing countries. International Journal of Finance and Economics,7, 97-108.

Kandır, S. Y., İskenderoğlu, Ö., & Önel, Y. B. (2007). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), 311-326.

Kar, M., & Pentecost, J. E. (2000). Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality Issue. Loughborough University Department of Economics, Economic Research Paper, No: 00/27.

Karamelikli, H. & Keskingöz, H. (2017). Finansal gelişme bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(1), 683-701.

Kavak, T. (2018). Konut Kredilerinin Ekonomik Büyümeye Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi.

Kocabıyık, T. (2016). Johansen Eşbütünleşme Testinde Karar Aşamalarının Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, CİEP Özel Sayısı, 40-50.

Leitao, N. C. (2010). Financial development and economic growth: A panel data approach. Theoretical and Applied Economics, 17(10-551), 15-24.

Özcan, B. & Ari, A. (2011). An Empirical Analysis of Relationship between Financial Development and Economic Growth: The Turkish Case. Business and Economics Research Journal, 2(1), 121.

Pehlivan, P., Demirlioğlu, L., & Yurtseven, H. (2017). Türkiye'de bankacılık faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi. V. Anadolu International Conference in Economics, Eskişehir.

Puryan, V. (2017), The Causal Relationship between Economic Growth, Banking Sector Development and Stock Market Development in Selected Middle East and North African Countries. International Journal of Economics and Financial Issues, 7(3): 575-580.

Rahimzadeh, F. (2012). Banking Sector, Stock Market and Economic Growth: Evidence from Mena Countries. International Journal of Social Sciences and Humanity Studies, 4 (2), 181- 190.

Schumpeter, J. A. (1911). The Theory of Economic Development. New York, Harvard University Press.

TCMB. (2014). Türkiye'de Tüketici Kredilerine Yönelik Makro İhtiyati Politikaların Etki Analizi. Finansal İstikrar Raporu, Kasım, 19.

Topaloğlu, E. E., & Ege, İ. (2020). Kredi Temerrüt Swapları (CDS) ile Borsa İstanbul 100 Endeksi Arasındaki İlişki: Kısa ve Uzun Dönemli Zaman Serisi Analizleri. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 1373-1393.

Toru, H. (2017), Banka Kredilerinin Ekonomik Büyümeye Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.

Tuna, K., & Bektaş, H. (2013). Kredi hacminin ekonomik büyüme üzerindeki rolünün incelenmesi: Türkiye örneği. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5(9), 139-150.

Turgut, A., & Ertay, H. İ. (2016). Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (4), 114-128.

Tutar, F., & Ünlüleblebici, Y. (2014). Türkiye'de KOBİ kredilerinin ekonomik büyümeye etkisi (2006-2011). Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 3(5), 1-14.

Türedi, S., & Berber, M. (2010). Finansal kalkınma, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir analiz. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35(Ocak-Temmuz), 301-316.

Yetiz, F., & Ünal, E. A. (2021). Banka kredileri, para arzı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17(37), 4489-4509.

Yüksel, S., & Adalı, Z. (2017). Farklı kredi türleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi: Türkiye üzerine bir uygulama. Politik Ekonomik Kuram, 1(1), 1-21.